

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему «Розробка заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки
промислового підприємства ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ»

Виконав: студент 2 курсу

групи 8.0732-уфеб-з

спеціальності 073 Менеджмент, освітня програма

Управління фінансово-економічною безпекою

В.А. Волик

Керівник к.е.н., доцент Лепьохін О.В.

Рецензент д.е.н., професор Зборовська О.М.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Освітній рівень магістр
Спеціальність 073 Менеджмент
Освітня програма Управління фінансово-економічною безпекою

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____ А.П. Кущик

« _____ » _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Волику Віктору Анатолійовичу

1. Тема роботи: Розробка заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки промислового підприємства ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ»,
керівник роботи: Лепьохін Олександр Васильович, к.е.н., доцент
затверджені наказом ЗНУ від 01 травня 2023 р. № 651-с.
2. Строк подання студентом роботи: 10 листопада 2023 р.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативні акти, статистичні дані, дані фінансової звітності суб'єкта господарювання, монографічні дослідження та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): дослідження теоретичних засад фінансово-економічної безпеки підприємства; оцінка стану фінансово-економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ»; запровадження організаційно-економічних заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 5 рис., 16 табл. і 21 формулу.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Лепьохін О.В, доцент	8.08.2023 р.	8.08.2023 р.
2	Лепьохін О.В, доцент	11.09.2023 р.	11.09.2023 р.
3	Лепьохін О.В, доцент	02.10.2023 р.	02.10.2023 р.

7. Дата видачі завдання: 20 червня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	20.06.2023 р. – 31.07.2023 р.	виконано
2.	Виконання вступу	1.08.2023 р. – 07.08.2023 р.	виконано
3.	Виконання розділу 1	08.08.2023 р. – 10.09.2023 р.	виконано
4.	Виконання розділу 2	11.09.2023 р. – 1.10.2023 р.	виконано
5.	Виконання розділу 3	2.10.2023 р. – 19.10.2023 р.	виконано
6.	Формулювання висновків	20.10.2023 р. – 1.11.2023 р.	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	2.11.2023 р. – 9.11.2023 р.	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	10.11.2023 р.	виконано

Студент _____
(підпис)

В.А. Волик
(ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____
(підпис)

О.В. Лепьохін
(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис)

О.В. Лепьохін
(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 108 с., 5 рис., 16 табл., 63 джерела, 2 додатка.

Об'єктом дослідження в роботі виступає фінансово-економічна безпека суб'єкта господарювання.

Предметом дослідження є методичні підходи та принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретичних положень, оцінка стану фінансово-економічної безпеки та визначення заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішені такі завдання:

- досліджено теоретичні аспекти сутності, оцінки та забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання;
- проаналізовано економічні показники діяльності підприємства;
- оцінено фінансово-економічні показники і стан фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства;
- запропоновано заходи щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Методи дослідження: описовий, методи аналізу та синтезу; логічний аналіз; принципи системного підходу; статистичний аналіз; метод порівняльного аналізу; метод графічного зображення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні та вирішенні комплексу питань, пов'язаних із забезпеченням фінансово-економічної безпеки промислового підприємства.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА, ЗАГРОЗИ, СИСТЕМНИЙ ПІДХІД, МЕТОДИ ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА, СТАН ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, ПІДРОЗДІЛ З ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, ПЛАНУВАННЯ, ПІДХОДИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.

SUMMARY

Qualifying work: 108 p., 5 fig., 16 tab., 63 references, 2 annex.

The object of study is the financial and economic security of the business entity.

The subject of study – is methodological approaches and principles of ensuring the financial and economic security of the business entity.

The purpose of the qualification work is the establishment of theoretical provisions, assessment of financial and economic security and the assessment of approaches to ensure financial and economic security of the enterprise.

According to the goals the following tasks are solved:

- theoretical aspects of the essence, assessment and provision of financial and economic security of the enterprise are investigated;
- the economic indicators of the enterprise are analyzed;
- estimated financial and economic indicators and state of financial and economic security of the enterprise under investigation;
- proposed measures to ensure the financial and economic security of the enterprise under investigation.

Methods of research: descriptive, methods of analysis and synthesis; logical analysis; principles of a systems approach; statistical analysis; comparative analysis method; graphic image method.

The scientific novelty of the results obtained lies in the theoretical and methodological substantiation and solution of a complex of issues related to ensuring the financial and economic security of an industrial enterprise.

The study yielded the following scientific results, which are characterized by scientific innovation:

- proposed measures to ensure the financial and economic security of industrial enterprises, the essence of which is the organizational provision of financial and economic security and the introduction of a standard algorithm of actions for the economic security unit;

got further development:

– interpretation of the category of «financial and economic security of an enterprise» is a state of protection of an enterprise from internal and external threats in which the corporate resources of the enterprise are effectively used and the achievement of the best values of financial and economic indicators is constantly ensured;

– application of financial management approaches to ensure financial and economic security at an industrial enterprise

The results of the research assessing the condition and ensuring the financial and economic security of the enterprise can be introduced into the practice of industrial enterprises, in particular PJSC Dniprospetsstal. Application in practice of the recommendations proposed by the author will allow the enterprise to maintain a sufficient level of financial and economic security.

FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE, THREATS, SYSTEM APPROACH, METHODS FOR ASSESSING THE LEVEL OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY, TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL SAFETY, STATE OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY, DIVISION OF ECONOMIC SECURITY, PLANNING, FINANCIAL MANAGEMENT APPROACHES.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	11
1.1 Сутність економічної безпеки підприємства та чинники, що на неї впливають.....	11
1.2 Фінансово-економічна безпека як основа безпеки підприємства	17
1.3 Загрози та методи оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.....	32
2 ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПрАТ «ДНІПРСПЕЦСТАЛЬ».....	47
2.1 Загальна характеристика діяльності ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ»....	47
2.2 Дослідження стану техніко-технологічної безпеки підприємства.....	57
2.3 Оцінка стану фінансово-економічної безпеки підприємства	64
3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	76
3.1 Загальні шляхи зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємства в сучасних умовах.....	76
3.2 Організаційне забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.....	80
3.3 Обґрунтування заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.....	87
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

У сучасних складних умовах функціонування, підприємства постійно повинні приймати ефективні управлінські рішення щодо забезпечення та зміцнення власної фінансово-економічної безпеки. Фінансово-економічна безпека, як важлива складова безпеки промислового підприємства, впливає на всі сфери його діяльності. Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства визначає його можливості забезпечувати інші складові безпеки, а зміни в будь-якій сфері підприємства у підсумку відображаються на його фінансово-економічній безпеці. У зв'язку з цим, проблема забезпечення фінансово-економічної безпеки є актуальною для будь-якого підприємства, оскільки вони постійно перебувають в стані впливу великої кількості та різноманітності загроз, що здатні зруйнувати стабільне функціонування підприємства. Тому актуальними залишаються дослідження, що пов'язані з визначенням сутності фінансово-економічної безпеки та питаннями її забезпечення.

Свій науковий доробок у розвиток теорії фінансово-економічної безпеки, організації системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, методів оцінки рівня фінансово-економічної безпеки внесли такі вчені: О. Барановський [5], І. Бланк [11], З. Варналія [20], Т. Васильців [14], В. Гесць, К. Горячева [16, 17], М. Денисенко, З. Живко [42], В. Карковська [47], І. Керницький [42], Г. Козаченко [26], О. Ляшенко [26], О. Марченко [37], І. Мойсеєнко [37], В. Ортинський [42], Н. Подольчак [47], В. Понамарьов [26], П. Пригунов, В. Сідак та інші.

Сутність фінансово-економічної безпеки підприємства визначається таким станом захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому ефективно використовуються корпоративні ресурси підприємства та постійно забезпечується досягнення найкращих значень фінансово-економічних показників.

Об'єктом дослідження в роботі виступає фінансово-економічна безпека суб'єкта господарювання.

Предметом дослідження є методичні підходи та принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретичних положень, оцінка стану фінансово-економічної безпеки та визначення заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Завдання кваліфікаційної роботи:

- вивчення теоретичних аспектів сутності, оцінки та забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання;
- дослідження економічних показників діяльності підприємства;
- оцінка фінансово-економічних показників і стану фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства;
- розробка рекомендацій щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

При виконанні кваліфікаційно роботи були використані такі методи дослідження: описовий; логічний аналіз – для дослідження понятійного апарату; принципи системного підходу – для оцінки всієї сукупності складових досліджуваної теми; статистичний аналіз – для оцінки показників діяльності досліджуваного підприємства та виявлення основних їх тенденцій; метод порівняльного аналізу – для виявлення тенденцій зміни показників в динаміці; метод графічного зображення – для наочного представлення показників в динаміці.

Інформаційну базу дослідження склали дані фінансової звітності ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ», а також монографічні дослідження та статті вітчизняних і зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні та вирішенні комплексу питань, пов'язаних із забезпеченням фінансово-економічної безпеки промислового підприємства.

У процесі дослідження отримано такі наукові результати, яким

притаманна наукова новизна:

- запропоновано заходи щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки промислового підприємства, сутність яких полягає в організаційному забезпеченні фінансово-економічної безпеки та впровадженні відповідного алгоритму дій роботи підрозділу з економічної безпеки;

набуло подальшого розвитку:

- тлумачення категорії «фінансово-економічна безпека підприємства»
- це такий стан захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому ефективно використовуються корпоративні ресурси підприємства та постійно забезпечується досягнення найкращих значень фінансово-економічних показників;
- застосування підходів фінансового менеджменту задля забезпечення фінансово-економічної безпеки на промисловому підприємстві.

Отримані результати дослідження щодо оцінки стану та забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства можуть бути впроваджені в практику роботи промислових підприємств, зокрема ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ». Застосування на практиці запропонованих автором рекомендацій дозволить підприємству підтримувати достатній рівень фінансово-економічної безпеки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження представлені в статті в колективній монографії «Інтеграція освіти, науки і бізнесу» (м. Запоріжжя, ЗНУ, 2023 р., Том 12) та в тезах в збірнику за результатами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (м. Запоріжжя, ЗНУ, 2023 р.).

Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 108 сторінках друкованого тексту.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Сутність економічної безпеки підприємства та чинники, що на неї впливають

Однією з головних умов життєдіяльності підприємств у ринкових умовах є уміння його системи управління забезпечити фінансово-економічну безпеку, яка, у свою чергу, могла б із певною мірою достовірності гарантувати уникнення зовнішніх і внутрішніх загроз. Необхідність постійного дотримання безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно її керівництво та спеціалісти спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовищ.

Результати наукових досліджень багатьох вчених довели, що у поняття фінансово-економічної безпеки підприємства немає однозначного тлумачення. У деяких наукових дослідженнях економічна та фінансова безпека підприємства розмежовуються.

Особлива значимість економічної безпеки обумовлюється такими факторами: По-перше, необхідність і важливість економічної безпеки впливає з наявної різноманітності інтересів суб'єктів ринку, їх прагнення до збільшення прибутків, що загострює конкурентну боротьбу, а остання, в свою чергу, завжди знаходилась в площині економічної безпеки.

По-друге, обмеженість фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва та джерел їх формування вимагає від них розробки досить ефективних технологій виробництва, застосування економічних інструментів підтримання на необхідному рівні ліквідності та конкурентоздатності, якісного використання їх ресурсної бази.

По-третє, нестабільна економічна ситуація в державі, досить несподівані і різкі її зміни обумовлюють готовність суб'єктів господарювання в деякі періоди своєї діяльності до роботи в майже кризових умовах, з досить високим ступенем ризику, іноді на межі втрати своєї ліквідності. Все це вимагає від вказаних суб'єктів вироблення адекватної економічної політики, економічної поведінки на ринку, поєднання принципів раціональності і доцільного ризику у своїй діяльності.

По-четверте, зростання економічної злочинності ставить підприємницьку діяльність в ряд досить ризикових і тим самим обумовлює високу взаємовідповідальність суб'єктів підприємництва у взаємовідносинах між собою та своїми клієнтами, партнерами, контрагентами, акціонерами. У зв'язку з цим всі заходи безпеки спрямовуються і концентруються якраз навколо економічної безпеки, що і обумовлює її місце у системі безпеки бізнесу [23, с. 7].

Поняття економічної безпеки підприємства розглядають з кількох позицій. З позиції різних агентів ринку (споживачів, суміжників, податкових, кредитних органів тощо), тобто, у цьому разі, економічна безпека підприємства є комплексним відображенням ступеня надійності підприємства як партнера у економічних відносинах. Економічну безпеку підприємства також розглядають як рівень захищеності потенціалу підприємства – виробничо-технічного, фінансового, соціального тощо.

Так, Ортинський В.Л. визначає економічну безпеку підприємства як «захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх

чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення» [42, с. 11].

У свою чергу, Варналія З.С. під економічною безпекою підприємства розуміє «забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів. Це результат комплексу складових, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства і забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів» [20, с. 309].

Донець Л.І. та Ващенко Н.В. розглядають економічну безпеку підприємства як «...такий стан господарського суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів домагається запобігання ослаблення захисту від існуючих небезпек і погроз їм чи інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції і господарського ризику» [18, с. 19].

Систематизація визначень поняття «економічна безпека підприємства» подано в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Систематизація визначень поняття «економічна безпека підприємства»

Автор	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»
1	2
Стан ефективного використання ресурсів	
З.С. Варналій [20, с. 309]	Забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів
Т.Б. Кузенко [30, с. 12]	Стан ефективного використання його ресурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
Н.М. Євдокимова, А.В. Кірієнко [22, с. 6]	Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі
В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко [42, с. 11]	Захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення

Продовження таблиці 1.1

1	2
Стан виробничої системи	
Ю.Г. Лисенко, С.Г. Міщенко, Р.А. Руденский, А.А. Спиридонов [34, с. 25]	Стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства
О.І. Судакова, Д.В. Гречко, А.В. Шкурупій [57]	такий стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу
Гармонізація економічних інтересів	
Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко [26, с. 87]	Міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства
Стан захищеності діяльності підприємства	
М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко, В.Г. Гусаров [23, с. 8]	Стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, банку, гарантований захист їх ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації
І.Л. Плетникова [46, с. 7]	Стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність
Стан захищеності інтересів	
С.В. Мочерний [21, 445-446]	Стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей
І.М. Сосновська [52]	Комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, які забезпечують конкурентостійкість та економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників

Таке розмаїття підходів до поняття «економічна безпека підприємства» свідчить лише про те, що на сьогодні не існує єдиної думки щодо визначення того, що таке економічна безпека підприємства.

Узагальнюючи трактовки економічної безпеки підприємства, дамо її визначення – це стан, при якому ефективно використовуються ресурси підприємства для захисту від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та дестабілізуючих факторів, а також забезпечується реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності підприємства.

Економічна безпека викликає все більшу зацікавленість підприємств, що стикаються з труднощами при реалізації принципово нових підходів до управління підприємствами, при організації управління підприємством у ринкових умовах.

Критерієм економічної безпеки виступає оцінка економічного стану суб'єкта господарювання. Критеріальна оцінка економічної безпеки базується на оцінках: ресурсного потенціалу суб'єкта і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів; рівня можливостей суб'єкта протистояти загрозам його економічній безпеці та самостійно ліквідовувати їх; конкурентоспроможності суб'єкта; цілісності та масштабів структури суб'єкта; ефективності кадрової політики суб'єкта [3, с. 8].

На рівень економічної безпеки підприємства впливають такі чинники [42, с. 12]:

- безпосередні чинники виробництва – основні чинники, які безпосередньо забезпечують діяльність виробництва. До них належать: безпосереднє розміщення підприємства (територія); наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність використання та якісні показники; наявність трудових ресурсів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень; наявна виробнича інфраструктура, можливий обсяг її використання; соціально-економічна інфраструктура і рівень матеріального достатку населення;

- стабільний попит на продукцію – чинник, який також відіграє важливу роль у рівномірному пропозиційному розвитку виробництва. Він охоплює: укладені довготермінові контракти на реалізацію продукції з її споживачами; рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється; якісно-гарантійні показники виробів; обґрунтовані прогнози щодо стабільності ринку певного виду продукції; державне та регіональне замовлення на виготовлену продукцію;

- надійність постачальників, передусім тих, що забезпечують постачання основної сировини і матеріалів. Для цього потрібно: мати довготермінові договори на поставку необхідної сировини і матеріалів,

враховуючи терміни постачання, та їх якісні показники; знати можливості постачальників і не допускати монопольності в їх поставках, для цього, як правило, потрібно мати 3-4 і більше постачальників сировини та матеріалів, щоб була гарантія стабільної цінової політики щодо сировини, матеріалів та інших комплектуючих;

- зовнішня конкуренція на продукцію, призначену на експорт. Ця продукція має: відповідати міжнародним стандартам; за якісними показниками і сервісним обслуговуванням бути конкурентоспроможною; мати обґрунтовану та прогнозовану перспективу; бути конкурентоспроможною щодо продукції, яка імпортується в нашу країну, з метою скорочення ввезення в Україну продукції, яку можуть виготовляти вітчизняні підприємства;

- державне економічне регулювання діяльності підприємства, яке полягає: у захисті власного товаровиробника незалежно від форм власності на засоби виробництва; регулюванні державної податкової політики; сприянні виробництву, враховуючи економічні, територіальні та інші аспекти; сприянні виробництву продукції, яка ввозиться як критичний імпорт; державному замовленні на товари, які фінансуються за рахунок бюджету і скорочення імпорту на ці товари;

- надійний захист комерційної таємниці. Держава має гарантувати таємницю на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальну власність, ноу-хау, в тому числі й комерційну таємницю;

- компетентність керівництва підприємства. Найважливіші чинники, які можуть найбільш активно впливати на рівень економічної безпеки підприємства, – це високий професіоналізм керівництва і команди його менеджерів (висококваліфіковані кадри; система їх підготовки і форми навчання; створення для них відповідних соціально-економічних умов тощо).

Крім перелічених чинників, є ще й інші, які не пов'язані з виробничою діяльністю, але істотно впливають на стан виробництва. Вони пов'язані з поведінкою окремих людей, їх мораллю та духовністю (це розкрадання, шахрайство, обдурювання тощо).

У зв'язку з зазначеним, головною метою економічної безпеки підприємства є гарантування стабільного та максимально ефективного функціонування підприємства в даний момент та в майбутньому.

До основних функціональних цілей економічної безпеки відносять [32, с. 94]:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стабільності та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності суб'єкта господарювання;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративної діяльності;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Забезпечення економічної безпеки передбачає виконання суб'єктами та силами безпеки конкретних видів діяльності, спрямованих на протидію, тобто на запобігання загрозам і їх припинення.

1.2 Фінансово-економічна безпека як основа безпеки підприємства

Досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємства потребує проведення роботи із забезпечення максимальної безпеки основних

функціональних складових своєї діяльності. Функціональними складовими економічної безпеки підприємства є сукупність основних напрямків його економічної безпеки, істотно відмінних один від одного за своїм змістом. До функціональних складових економічної безпеки підприємства відносять: – фінансову; – техніко-технологічну; – кадрову; – правову; – екологічну; – інформаційну; – силову; – ринкову; – інтерфейсну.

Кожна з наведених функціональних складових економічної безпеки підприємства характеризується власним змістом, набором функціональних критеріїв і способами забезпечення. Однак більшість фахівців вважають найбільш важливою функціональною складовою економічної безпеки саме фінансову безпеку.

Так, Покропивний С.Ф. пояснює це таким чином: «...за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи» [19].

На думку Петренко Л.М. провідна роль фінансової безпеки в загальній системі економічної безпеки підприємства визначається такими основними положеннями [44, с. 236]:

- фінансова діяльність забезпечує основну форму ресурсного забезпечення реалізації економічної стратегії підприємства;
- операції, пов'язані з фінансовою діяльністю, мають стабільний характер, здійснюються постійно;
- фінансова діяльність відіграє пріоритетну роль у забезпеченні стабілізації економічного розвитку підприємства в цілому;
- ризики, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства (фінансові ризики), за своїми негативними наслідками належать до категорії найбільш небезпечних. Однак поки не існує єдиного загального визначення поняття «фінансова безпека» як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарювання.

Фахівці умовно поділяють підходи до дефініції «фінансова безпека підприємства» на такі групи [29, с. 15]: – фінансова безпека підприємства як складова економічної безпеки підприємства з відповідними інструментами

управління нею; – фінансова безпека підприємства як самостійний об’єкт управління, здатність останнього ефективно використовувати свій ресурсний потенціал; – фінансова безпека підприємства як стан (ресурсів, діяльності, фінансових інтересів, захищеності тощо), який характеризується відповідною стійкістю до зовнішніх і внутрішніх загроз; – фінансова безпека підприємства як діяльність з управління ризиками; – фінансова безпека підприємства як процес (процес забезпечення стабільності його функціонування, фінансової рівноваги; процес досягнення певного стану тощо); – фінансова безпека підприємства як система (забезпечення фінансовими ресурсами; збалансований стан елементів та підсистем); – фінансова безпека підприємства як комплекс заходів, методів і засобів по захисту економічних (фінансових) інтересів.

Так, з точки зору Судакової О.І., фінансова безпека є важливою складовою економічної безпеки підприємства, що базується на «незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансів підприємства, яка відображається через систему критеріїв і показників його стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових резервів, фінансову стабільність, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин» [56, с. 144].

Блакита Г.В., Галушак Т.В. трактують фінансову безпеку як «складову частину економічної безпеки підприємства, яка визначає процес розвитку підприємства на основі певних фінансових ресурсів, достатню структуру капіталу, який використовується суспільством, відповідність цілям і завданням на основі рівня внутрішніх і зовнішніх загроз, певний факторний вплив у мінливих поточних і майбутніх періодах розвитку» [10, с. 251]. На думку Воробйова Ю.М., Воробйової О.І. і Блажевич О.Г., фінансова й економічна безпека – це самостійні поняття. Вони мають свою сутність, значення та місце в економічній науці та практиці, а «фінансова безпека» розглядається як самостійний об'єкт управління у складі фінансів підприємства [15, с. 10].

У свою чергу, Бланк І.О. під фінансовою безпекою підприємства розуміє «кількісно й якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періоді» [11].

Шелест В.В. також стверджує, що «фінансова безпека підприємства – це такий фінансовий стан, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх впливів, дозволяє забезпечити ефективну діяльність підприємства за рахунок оптимального залучення майна, переданого установниками в управління в довгостроковому періоді» [63, с. 182].

Реверчук Н.Й. вважає, що «фінансова безпека підприємства є захистом від ймовірних фінансових витрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів. Саме вона є провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є двигуном будь-якої економічної системи» [50, с. 22].

Інші науковці, такі як Кириченко О.А., Кудря І.В. та Куцик В.І., Бартиш А.І. фінансову безпеку підприємства визначають як «діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та зростання його власного капіталу в поточній і стратегічній перспективі» [25, с. 26; 31, с. 251].

Серед різноманітності авторських підходів до поняття «фінансова безпека підприємства» простежуються і спільні ознаки: ефективне використання корпоративних ресурсів, відчуття захищеності підприємства від деструктивного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, підтримання оптимального рівня стійкості та розвитку з поступовим досягненням мети діяльності тощо. Узагальнюючи вищенаведене, можемо зазначити, що кожен з цих підходів все ж таки акцентує увагу на тих чи інших сутнісних аспектах, не формуючи цілісного погляду.

Таким чином, доречним є комплексний підхід, згідно з яким фінансову безпеку підприємства пропонується розглядати як «комплексну характеристику стану захищеності фінансових інтересів підприємства і їх узгодженості із наявним потенціалом і заявленими цілями, що дозволяє протистояти різним негативним факторам у процесі фінансово-господарської діяльності» [29, с. 17-18].

Таким чином, головною метою фінансової безпеки підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування тепер і у майбутньому. До основних функціональних цілей фінансової безпеки підприємства можна віднести:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи;

- підтримку фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- досягнення високої конкурентоспроможності;
- забезпечення високої ліквідності активів;
- підтримку належного рівня ділової активності;
- забезпечення захисту інформаційного поля і комерційної таємниці;
- ефективну організацію безпеки капіталу та майна підприємства, а також його комерційних інтересів.

Головна та функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації фінансової безпеки.

Загальна схема процесу організації фінансової безпеки охоплює такі дії (заходи), що здійснюються послідовно або одночасно:

- формування необхідних фінансових ресурсів;
- загальностратегічне прогнозування та планування фінансової безпеки;
- стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- загально-тактичне планування фінансової безпеки;
- тактичне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства;
- здійснення функціонального аналізу рівня фінансової безпеки;
- загальне оцінювання досягнутого рівня фінансової безпеки.

Таким чином, фінансова безпека підприємства – це комплексне поняття, що характеризує стан захищеності діяльності підприємства від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому підприємство може виконувати свої завдання та досягати поставлених цілей.

Як відомо, між економічною і фінансовою діяльністю господарюючих суб'єктів, існує тісний взаємозв'язок: деякі категорії, з одного боку, є економічними за своєю суттю, а з іншого – фінансовими. Так, прибуток є

прямим результатом економічної діяльності підприємства, і водночас – він є фінансовим результатом, фінансовим ресурсом підприємства, який підприємство може свідомо витратити на свій розвиток, на розвиток та мотивацію персоналу, на створення комфортних умов для праці та відпочинку, на розширення бізнесу та його диверсифікацію. Тому, до наукового обігу ввійшло поняття фінансово-економічної безпеки підприємства, що очевидно підкреслює взаємозалежність економічної та фінансової діяльності підприємства та визначальну роль фінансів у економічній сфері будь-якого суб'єкта господарювання.

Але, як зазначають автори, поняття «фінансово-економічної безпеки» є складним і потребує комплексного, системного підходу до розуміння своєї сутності та створення системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства [14, с. 43].

Існує багато наукових поглядів на сутність поняття «фінансово-економічна безпека», але його варто досліджувати з метою формування оптимальної системи та механізму управління фінансово-економічною безпекою.

Під фінансово-економічною безпекою підприємства необхідно розуміти захищеність потенціалу підприємства у різних сферах діяльності від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення [47, с. 5]. Ці ж автори (Подольчак Н.Ю. та Карковська В.Я.) пишуть, що «фінансово-економічна безпека – це стан і здатність фінансово-економічної системи протистояти небезпеці руйнування її оргструктури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку» [47, с. 6].

Столбов В.Ф. та Шаповал Г.М. вважають, що під «фінансово-економічною безпекою підприємства слід розуміти стан захищеності його ресурсів та інтелектуального потенціалу від наявних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування, який

характеризується високими фінансовими показниками діяльності та перспективою економічного розвитку в майбутньому» [55, с. 104].

Поняття фінансово-економічної безпеки досить точно визначено Варналієм З.С.: «фінансово-економічна безпека – це результат комплексу складових, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства і забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів» [20, с. 320].

Трухан О.Л. вважає, що фінансово-економічну безпеку підприємства потрібно трактувати «одночасно з двох позицій – статичної (як результат діяльності підприємства на певну дату) та динамічної (розвиток підприємства в умовах фінансово-економічної безпеки у короткостроковій та довгостроковій перспективі)» [59, с. 30].

Мойсеєнко І.П. та Марченко О.М. поняття фінансово-економічної безпеки підприємства визначають як «такий його фінансово-економічний стан, який забезпечує захищеність його фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах» [37, с. 15].

Таким чином, сутність фінансово-економічної безпеки підприємства визначається таким станом захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому ефективно використовуються корпоративні ресурси підприємства та постійно забезпечується досягнення найкращих значень фінансово-економічних показників.

Для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємству необхідно мати достатню суму фінансових ресурсів, оптимальну їх структуру, різноманітні джерела їх формування, постійно зростаючий дохід та прибуток; підтримувати фінансову стійкість, платоспроможність і ліквідність, фінансову

рівновагу, оптимальну структуру капіталу, гнучкість при ухваленні фінансових рішень; постійно зростаючу вартість підприємства. Для цього бажано, щоб на підприємстві діяла система фінансово-економічної безпеки.

Фінансово-економічна безпека підприємства є складною системою, яка включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів за кожним напрямом діяльності. Таким чином, безпеку варто розглядати через призму її функціональних складових, що дозволяє: здійснювати моніторинг чинників, які впливають на стан як функціональних складових, так і фінансово-економічної безпеки загалом; досліджувати процеси, які здійснюють вплив на забезпечення фінансово-економічної безпеки; проводити аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства; вивчати економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціональних складових; розробляти заходи, які сприятимуть досягненню високого рівня складових, що призведе до посилення фінансово-економічної безпеки підприємства загалом.

Складність та багатогранність поняття фінансово-економічної безпеки обумовлює необхідність застосування у процесі вивчення та реалізації її організаційних засад системного підходу, який передбачає дослідження якомога більшої кількості зв'язків між елементами системи та об'єктами зовнішнього середовища для виявлення та аналізу найістотніших з них.

В основі розроблення комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, як основного складника економічної безпеки, повинна лежати визначена концепція, яка враховує такі аспекти:

- кожне підприємство є системою, яка включає різні, пов'язані між собою складові, які з метою забезпечення належного ступеня захисту від можливих негативних впливів необхідно розглядати комплексно;
- зміст та структура системи фінансово-економічної безпеки залежать від специфіки та характеру діяльності, потенціалу підприємства, ринків, на яких працює підприємство, менеджменту тощо;

– система фінансово-економічної безпеки підприємства повинна бути комплексною та незалежною від аналогічних систем суб'єктів господарювання [13].

Забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємстві потребує створення власної системи безпеки. Об'єктом цієї системи виступає стабільний економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності в поточному та перспективному періодах. Саме від об'єкта захисту багато в чому залежать основні характеристики системи забезпечення фінансово-економічної безпеки. Оскільки об'єкт захисту є складним, багатоаспектним, то й ефективне забезпечення фінансово-економічної безпеки повинно ґрунтуватися на комплексному підході до управління цим процесом. Комплексний підхід припускає облік в управлінні об'єктом всіх основних його аспектів і всі елементи керованої системи розглядаються тільки в сукупності, цілісності, єдності. Таким чином, необхідно створення комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності.

Система фінансово-економічної безпеки підприємства є комплексом організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських мір, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Система економічної безпеки фірми здійснюється, по перше, спеціальним підрозділом – службою безпеки, яка безпосередньо займається розробкою заходів щодо попередження, виявлення, та усунення загроз на підприємстві. Крім того, в деяких випадках, по мірі необхідності, можуть бути використанні і сторонні ресурси захисту, такі як державні і суспільні. Другий елемент системи економічної безпеки фірми – це засоби захисту, за допомогою яких, служба безпеки регулює безпечне існування об'єктів захисту, які в свою чергу є останнім елементом системи, тим, на безпеку якого і спрямований попередній потенціал. Залежно від форми безпосередньої небезпеки використовується відповідний засіб захисту [33].

Однак необхідно пам'ятати, що система економічної безпеки кожного підприємства є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі законодавчої бази; від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, виділених керівниками підприємств; від розуміння кожним з працівників важливості гарантування безпеки бізнесу; а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств [60].

Метою системи безпеки є своєчасне виявлення і запобігання як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і погроз, забезпечення захищеності діяльності підприємства і досягнення ним цілей бізнесу [18, с. 49].

До основних завдань комплексної системи фінансово-економічної безпеки підприємства відносять [24, с. 74]:

- збір, аналіз, оцінка даних і прогнозування розвитку обстановки;
- вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу в компанії;
- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності й окремих осіб із протиправними намірами;
- протидія технічному проникненню в злочинних цілях;
- виявлення, попередження та припинення можливої протиправної й іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеки;
- захист співробітників підприємства від насильницьких зазіхань;
- забезпечення схоронності матеріальних цінностей і відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства;
- добування необхідної інформації для вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень із питань стратегії і тактики економічної діяльності компанії;
- фізична та технічна охорона будинків, споруджень, території і транспортних засобів;

- формування серед населення та ділових партнерів сприятливої думки про підприємство, що сприяє реалізації планів економічної діяльності та статутних цілей;
- відшкодування матеріального та морального збитку, завданого в результаті неправомірних дій організацій й окремих осіб;
- забезпечення економічної ефективності господарської діяльності суб'єкта господарювання, його фінансової стабільності та фінансової незалежності;
- збір та аналіз відповідної інформації для опрацювання ефективних й дієвих управлінських рішень з питань стратегії і тактики розвитку системи економічної безпеки підприємства;
- забезпечення високої конкурентоздатності продукції, товарів та послуг на основі ефективного менеджменту та маркетингу фірми;
- збір, аналіз та оцінка інформації про партнерів, конкурентів, клієнтів, інших фізичних та юридичних осіб, з метою прийняття превентивних заходів і попередження реальних та можливих погроз економічній безпеці;
- організація навчання персоналу підприємства та контролю щодо дотримання ним відповідних вимог, норм та правил, спрямованих на забезпечення економічної безпеки;
- розробка інструкції про допуск персоналу фірми до роботи з документами, що містять комерційну, банківську чи іншу таємницю, що охороняється законом, організація ведення закритого діловодства;
- контроль за ефективністю функціонування системи безпеки, удосконалення її елементів;
- інші завдання, спрямовані на забезпечення економічної безпеки підприємства та його сталий розвиток.

З точки зору системного підходу, до функцій системи фінансово-економічної безпеки, яка спрямована на виявлення та нейтралізацію будь-якої економічної небезпеки, відносять [41, с. 91-93]:

- виявлення загроз та ймовірності їх перетворення в небезпеку. Цю функцію виконує власне підрозділ ділової розвідки;
- моніторинг і оцінка рівня окремих видів небезпеки. Цю функцію на основі інформації, яка доставлена діловою розвідкою, виконують аналітики з системи захисту, або залучаються фахівці з інженерно-технічного персоналу фірми;
- вибір ситуації, що супроводжується загрозою з найменшим ступенем ймовірності. Це основна функція менеджменту в прийнятті управлінських рішень з мінімізації витрат для досягнення мети фірми. Щодо менеджменту підрозділами безпеки, то вони приймають рішення відносно небезпеки, яка пов'язана з крадіжками, порушеннями режиму тощо в межах повноважень, що визначені відповідними нормативними документами;
- уникнення небезпеки в допустимих межах. На підставі класифікації альтернатив ризику з різними ступенями ймовірності менеджер приймає рішення про мінімізацію ризиків;
- визначення цілей і пріоритетних напрямків роботи з забезпечення усіх видів захисту;
- нейтралізації небезпеки і втрат, які завдані нею. Головним в діяльності системи захисту фірми є превентивні заходи відносно окремих видів небезпеки. Якщо небезпека призвела до втрат, то вони компенсуються системою безпеки шляхом поновлення права власності і економічної діяльності, відшкодуванням втрат за допомогою правових, економічних, техніко-технологічних, політичних і моральних заходів;
- попередження проникнення на територію фірми, а також несанкціонованого доступу зі злочинними намірами;
- забезпечення охорони майна фірми;
- забезпечення фізичної охорони керівництва і провідних фахівців фірми, які є носіями найбільш цінної інформації обмеженого доступу;
- поєднання обмеження небезпеки з отриманням гарантій від фахових організацій;

- розробка проєктів і конкретних видів захисту з кожного виду небезпеки;
- розробка внутрішніх нормативних документів забезпечення режиму економічної безпеки фірми;
- контроль за виконанням режиму безпеки фірми усіма підрозділами і працівниками фірми;
- проведення навчання персоналу правилам режиму безпеки фірми;
- взаємодія з правоохоронними органами держави з питань безпеки фірми.

Організація, побудова та функціонування комплексної системи фінансово-економічної безпеки підприємства повинні дотримуватися таких принципів:

- комплексність (системність) – необхідність створення такої системи безпеки, що забезпечила б захищеність всіх об'єктів захисту підприємства;
- пріоритет заходів запобігання (своєчасність) – раннє виявлення загроз та запобігання їх шкідливому впливу;
- безперервність – постійна дія системи;
- законність – робота повинна здійснюватися на основі діючого законодавства;
- плановість – діяльність по забезпеченню безпеки організується на основі єдиного задуму, викладеного в комплексній програмі та конкретних планах по окремих напрямках безпеки;
- оптимальність – досягнення максимальної функціональної ефективності (віддачі) системи економічної безпеки за більш-менш фіксованих витрат виділених для неї ресурсів;
- взаємодія – погодженість в діяльності всіх учасників системи, включаючи тісні ділові контакти та узгодження дій із зовнішніми організаціями, які забезпечують безпеку підприємства;
- поєднання гласності та конфіденційності – з одного боку система основних заходів безпеки повинна бути відома всім працівникам підприємства,

а з другого - цілий ряд способів, сил, засобів, методів забезпечення безпеки повинні бути законспіровані та відомі дуже вузькому колу фахівців;

- компетентність – професіоналізм всіх учасників системи.

Одним з найважливіших елементів системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, що являє собою сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів і стимулів, методів, заходів, сил і засобів, за допомогою яких суб'єкт впливає на об'єкт для досягнення цілей безпеки та розв'язання завдань, які стоять перед нею.

Використовувані сили і засоби, як правило, поділяють на кілька груп: фінансові, кадрові, організаційні, технічні, інформаційні, правові, інтелектуальні й ін. З їх допомогою вирішуються завдання по забезпеченню безпеки. За допомогою організаційних заходів створюються спеціальні підрозділи, зони безпеки, спеціальні посади, патрулі і т.д. Фінансові засоби необхідні для придбання технічних пристроїв безпеки, змісту служби безпеки, підготовки кадрів, стимулювання праці і т.д. Аналогічно за прямим призначенням використовуються й інші сили і засоби [18, с. 51].

Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства реалізується через: стратегічне планування забезпечення економічної безпеки підприємства та стратегічне планування його фінансово-господарської діяльності; оперативне оцінювання рівня забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства та вироблення рекомендацій; оперативне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; практичну реалізацію розроблених планів.

Рушійним механізмом системи безпеки фірми є організаційні структури, які вона формує для власного захисту. Функціональний аспект структури системи фінансово-економічної безпеки потребує наявності в системі безпеки двох основних підрозділів:

- підсистему виявлення джерел загроз і небезпек та їх моніторингу в зовнішньому середовищі (ділову розвідку);
- підсистему захисту фірми від загроз та небезпек [41, с. 94].

Необхідно зазначити, що формування системи фінансово-економічної безпеки залежить від розмірів підприємства, його економічних, фінансових, виробничо-технічних, інформаційних, інтелектуальних, професійних, організаційних та інших можливостей. В кожному конкретному випадку потрібно формувати адекватну систему, щоб захищатися від найбільш небезпечних саме для цього підприємства ризиків, а не за єдиним для всіх шаблоном.

Таким чином, для того, щоб попереджати загрози та, в разі крайньої потреби, ліквідувати наслідки їх дії, система фінансово-економічної безпеки повинна містити в собі всі перераховані складові. Безпосередня реалізація дій по захисту підприємства від небезпек і загроз може бути покладена на службу економічної безпеки підприємства. Система економічної безпеки вимагає постійного контролю, удосконалення й управління у зв'язку зі: змінами в чинному законодавстві держави; розвитком підприємства; збільшенням кількості персоналу, змінами в штатному розкладі; зміною переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю та конфіденційну інформацію підприємства; необхідністю вдосконалення телефонної й комп'ютерної мереж підприємства; розробкою нових технологій промислового шпигунства та шахрайства; появою на ринку несумлінних конкурентів і зміною форм і методів їх протиправної діяльності; станом криміногенної обстановки в регіоні тощо.

Сформована система економічної безпеки на підприємстві повинна носити попереджальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності й ефективності повинні бути:

- забезпечення стабільної роботи підприємства, схоронності та збільшення фінансових і матеріальних цінностей;
- попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов'язаних з впливом «зовнішніх» й/або «внутрішніх» загроз.

1.3 Загрози та методи оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства

Діяльність українських підприємств пов'язана з різноманітними загрозами. Загрози безпеці підприємств численні й багатопланові, що вимагає їх певної впорядкованості з метою встановлення дієвого контролю за можливістю перетворення цих загроз з потенційних в реальні та вжиття адекватних заходів щодо запобігання цим процесам [40, с. 107].

Дослідження наукової літератури, присвяченої проблемі фінансово-економічної безпеки суб'єктів підприємництва, дозволяє стверджувати, що фінансово-економічна безпека визначається такими факторами [6, с. 74]:

- рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, стабільність і стійкість фінансового стану підприємства, збалансованість фінансових потоків і розрахункових відносин, ступінь ефективності фінансово-економічної діяльності;
- рівень контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками.

Джерелами негативних впливів на фінансово-економічну безпеку підприємства можуть бути свідомі та несвідомі дії менеджменту підприємства та суб'єктів підприємництва (органи державної влади, контрагенти, конкуренти), а також збіг об'єктивних обставин (інновації, наукові відкриття, технологічні розробки, стан кон'юнктури ринку, форс-мажорні обставини). Рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання залежить від спроможності менеджменту уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища. Спроможність протистояти існуючим і виникаючим небезпекам та загрозам, які здатні заподіяти фінансової шкоди суб'єкту господарювання, є головною умовою фінансової безпеки підприємства [39].

Загрозу фінансово-економічній безпеці підприємства трактують як «стан того чи іншого фактору його зовнішнього або внутрішнього середовища (або їх сукупності), яка прямо, або трансформуючись, може негативно

вплинути на фінансовий стан та (або) фінансові інтереси підприємства, призвести до зниження його фінансової стійкості, або перешкодити його фінансовому розвитку» [37, с. 32].

Загроза втрати фінансово-економічної безпеки – це реальна чи потенційна можливість прояву деструктивного впливу різних факторів на фінансовий розвиток підприємства, що приводить до певного економічного збитку. Тому, для забезпечення ефективної діяльності та фінансово-економічної безпеки, необхідно постійно виявляти, ідентифікувати й усувати зовнішні та внутрішні загрози.

Ідентифікація загроз та оцінка вірогідного характеру їх прояву, розвитку та завершення передбачає створення системи моніторингу для встановлення видів загроз і визначення рівня та наслідків таких загроз.

Наведемо класифікацію загроз за різними критеріями [45]:

А) за рівнем тяжкості наслідків: загрози з високою, значною, середньою і низькою тяжкістю наслідків. Висока тяжкість означає, що ці загрози можуть призвести до різкого погіршення всіх фінансових показників діяльності суб'єкта підприємництва, що спричиняє негайне припинення його діяльності або завдають такої непоправної шкоди, яка призведе до таких наслідків пізніше. У цьому разі відбувається ліквідація фірми. Значний рівень тяжкості наслідків реалізації загроз припускає можливість нанесення фірмі таких фінансових втрат, які негативно вплинуть на основні фінансові показники фірми, на її діяльність в майбутньому і долаються протягом тривалих термінів часу. Середній ступінь тяжкості означає, що подолання наслідків здійснення цих загроз вимагає витрат (наносить втрати), які зіставні з поточними витратами фірми, і не вимагає значного часу. Наслідки реалізації загроз з низьким ступенем наслідків не мають якого-небудь істотного впливу ні на стратегічні позиції фірми, ні навіть на її поточну діяльність;

Б) за рівнем вірогідності загрози можуть бути маловірогідними та високовірогідними;

В) загрози можуть розрізнятися за проявом на певному етапі підприємницької діяльності. Існують загрози найвірогідніші і найнебезпечніші на етапі створення фірми, й такі, що характерні для її функціонування. У першому випадку, це можуть бути незаконні дії з боку корумпованих посадовців, що перешкоджають організації фірми, або здірство з боку злочинних угруповань. На стадії функціонування загрози можуть виникати на підготовчому етапі (перешкоджають нормальному постачанню сировини, матеріалів, устаткування), власне виробничому етапі (знищення або пошкодження майна, устаткування, крадіжка «ноу-хау»), на етапі завершальному (перешкоди збуту, обмеження конкуренції, незаконне обмеження реклами);

Г) загрози за об'єктом посягань. Об'єктом посягань виступають, передовсім, ресурси: трудові (персонал), матеріальні, фінансові, інформаційні. Загрози персоналу – шантаж з метою отримання конфіденційної інформації, викрадання співробітників, здірство тощо. Загрози матеріальним ресурсам – пошкодження будівель, приміщень, систем зв'язку, крадіжка устаткування. Загрози фінансовим ресурсам – шахрайство, фальсифікація фінансових документів, валюти, крадіжка грошових коштів. Загрози інформаційним ресурсам – несанкціоноване під'єднання до інформаційної мережі фірми, вилучення конфіденційних документів тощо;

Д) за суб'єктами загроз:

- 1) загрози з боку кримінальних структур;
- 2) загрози з боку недобросовісних конкурентів;
- 3) загрози з боку контрагентів;
- 4) загрози з боку власних працівників;

Е) за формою збитку – загрози, реалізація яких завдає прямого збитку і загрози, реалізація яких призведе до упущеної вигоди. Існують, отже, різні загрози, які можуть одночасно стосуватися до різних груп класифікації. Для забезпечення максимального ступеня захисту від цих загроз необхідна певна діяльність, яка повинна забезпечити фінансову безпеку фірми;

Ж) за джерелом виникнення всі загрози можна поділити на зовнішні і внутрішні.

Групування зовнішніх і внутрішніх загроз фінансово-економічній безпеці підприємства подано в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Групування внутрішніх і зовнішніх загроз фінансово-економічній безпеці підприємства

Внутрішні загрози 1	Зовнішні загрози 2
Некваліфіковане управління, помилки в тактико-стратегічному плануванні. Слабке маркетингове опрацювання ринку. Недостатня ліквідність активів підприємства. Низький рівень кваліфікації основного персоналу. Неконкурентна цінова політика. Слабке технічне озброєння підприємства. Перебої в роботі устаткування та комунікацій. Помилки в організації збереження фінансових і матеріальних цінностей. Витік стратегічної і фінансової інформації підприємства, недоліки в організації роботи служби безпеки підприємства. Низький рівень бізнес-репутації підприємства. Відсутність екстреного планування діяльності. Недотримання контрактів і договірних зобов'язань	Несприятливі макроекономічні умови: загальноекономічна ситуація в країні, кризи. Урядові кризи. Нестійкість нормативно-правової бази. Нестабільність податкової, кредитної та страхової політики. Рівень інфляції і прогноз інфляції. Нестабільність валютної політики держави та/або валютного курсу. Нестача коштів для інвестування в регіоні, низький рівень інвестиційної активності. Несприятливі умови кредитування підприємств, зміна процентних ставок по кредитах. Недобросовісна конкуренція на ринку. Несприятлива криміногенна обстановка, поширення кримінальних і фінансових злочинів Природні катаклізми

Як зазначалося раніше, головною метою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства вважають досягнення максимальної стабільності його функціонування та створення умов для подальшого фінансово-економічного розвитку шляхом попередження внутрішніх і зовнішніх загроз.

За результатами огляду наукової літератури, яка присвячена питанню оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, можна зробити

висновок, що на сьогоднішній день не існує єдиної методики оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства.

Науковці пропонують такі підходи до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства:

А) індикаторний підхід (порівняння фактичних значень показників фінансово-економічної безпеки з граничними значеннями індикаторів). Граничні значення індикаторів фінансової безпеки – це величини, недотримання яких призводить до формування негативних тенденцій (виникнення загроз) у сфері фінансової безпеки. За таким підходом найвищий рівень фінансової безпеки підприємства досягається при умові, що уся сукупність індикаторів знаходиться в межах граничних значень, а граничне значення кожного з індикаторів досягається не за рахунок інших. Цей підхід визнають правильним і виправданим. У той же час використання цього підходу залежить в основному від визначення граничних значень, котрі змінюються в залежності від стану зовнішнього середовища, на яке підприємство майже не може впливати, а тільки пристосовуватися до нього;

Б) ресурсно-функціональний підхід:

1) оцінка стану фінансово-економічної безпеки на основі оцінки рівня використання фінансових ресурсів за спеціальними критеріями – власні фінансові ресурси та позикові фінансові ресурси;

2) оцінка рівня виконання функцій – забезпечення високої фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової стабільності та незалежності. Такий підхід дуже широкий, оскільки, по-перше, процес забезпечення фінансово-економічної безпеки ототожнюється фактично з усією діяльністю підприємства і, по-друге, зводиться до оцінки використання ресурсів на підприємстві;

В) підхід на основі використання критерію «мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці». Цей критерій дуже важко розрахувати через відсутність необхідних для цього бухгалтерських і статистичних даних.

Напевно, потрібно запровадити додатковий облік. Тоді такий показник можна буде розрахувати лише експертним шляхом, який має свої межі точності;

Г) підхід, що виходить з достатності оборотних коштів (власних і позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності. Цей підхід дуже вузький, оскільки охоплює не всі сфери фінансової діяльності підприємства і відповідно – фінансової безпеки. Може використовуватися для оперативного визначення рівня фінансово-економічної безпеки.

Оцінка фінансово-економічної безпеки підприємства передбачає, перш за все, ідентифікацію його фінансового стану. Проведені вченими дослідження дозволили зробити певні кроки в напрямку формування системи показників для оцінки фінансово-економічної безпеки, однак необхідне її подальше уточнення. Принципово така система повинна включати різні групи кількісних показників, що характеризують той або інший напрямок у забезпеченні фінансової безпеки суб'єкта, що господарює. Фінансовий стан підприємства оцінюється на основі показників, які відображають фінансово-господарську діяльність підприємства, наявність, розміщення, використання та рух ресурсів підприємства. Як відомо, до основних напрямків аналізу фінансового стану підприємства відносять: оцінку ліквідності активів, платоспроможності і кредитоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності і рентабельності підприємства. Характеристика підприємства за такими напрямками дозволяє дати оцінку його фінансового стану (здатність фінансувати свою діяльність) і його фінансових ресурсів. Визначення фінансових показників у вигляді коефіцієнтів ґрунтується на співвідношенні між окремими статтями звітності, а оцінка показників фінансового стану підприємства передбачає порівнювання фактичних значень із нормативними [48, с. 346].

Одним з основних критеріїв оцінки рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства слід вважати чистий прибуток. На основі цього критерію можна будувати всю систему показників (індикаторів), які характеризують стан фінансової безпеки. Індикатори, або показники фінансової безпеки, виступають

як кількісні характеристики стану фінансової діяльності, що відібрані для характеристики фінансової безпеки підприємства [17, с. 66].

У якості показників, що характеризують стан фінансово-економічної безпеки підприємства, необхідно вибирати ті, які відповідають таким вимогам [16]:

- бути простими при розрахунках і для розуміння, тобто значення показників через спеціально побудовані математичні формули мають змінюватися від 0 (відсутність фінансової безпеки) до 1 (найвищий рівень фінансової безпеки);
- бути суттєвими та значущими;
- базуватися на чинній бухгалтерській та статистичній звітності, а також на оперативному обліку, якщо він є;
- бути оперативними для відповідного реагування на стан фінансової безпеки;
- характеризувати якісний та кількісний стан фінансової безпеки у статистиці та динаміці;
- повністю та комплексно охоплювати всі сторони фінансової діяльності підприємства, адекватно відображати фінансову діяльність підприємства в комплексі;
- характеризувати достатню глибину та широту ретроспективи стану фінансової безпеки на основі постійного моніторингу;
- бути тими з них, які застосовуються в плануванні, обліку й аналізі фінансової діяльності підприємства.

Усі критерії, що дозволяють діагностувати фінансову спроможність підприємства, можна розділити на формалізовані та неформалізовані. До неформалізованих критеріїв можна віднести наступні: наявність у балансі збитків; не погашені в термін кредити і позики; уповільнення оборотності засобів підприємства; збільшення періоду погашення або наявність простроченої кредиторської заборгованості і збільшення її питомої ваги в складі зобов'язань підприємства; значні суми дебіторської заборгованості, які відносяться на

збитки; тенденції до витіснення в складі зобов'язань підприємства дешевих позикових коштів «дорогими» і їх неефективне розміщення в активи; тенденції випереджального росту найбільш термінових зобов'язань у порівнянні зі зміною високоліквідних активів або випереджального росту позикових джерел фінансування в порівнянні з динамікою власного капіталу; нераціональна структура залучення і розміщення засобів, формування довгострокових активів за рахунок короткострокових пасивів [48, с. 347].

Заслуговує на увагу методика оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства, що запропонована Ортинським В.Л., яка використовує такі показники [42, с. 33]:

$\pm E_c$ – нестача або надлишок власних оборотних коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства, розраховують за формулою:

$$\pm E_c = E_c - Z(\text{ф.}\text{№}1 \sum (\text{стр.}1100 - \text{стр.}1104)), \quad (1.1)$$

де E_c – власні оборотні кошти підприємства (різниця між величиною власного капіталу підприємства і величиною необоротних активів підприємства), тис.грн;

Z – запаси (виробничі запаси + незавершене виробництво + готова продукція), тис.грн;

$\pm E_m$ – нестача або надлишок власних оборотних коштів, а також середньо- та довгострокових кредитів, розраховують за формулою:

$$\pm E_m = (E_c + K_m(\text{ф.}\text{№}1(\text{стр.}1595))) - Z, \quad (1.2)$$

де K_m – величина середньо- та довгострокових кредитів, тис.грн;

$\pm E_n$ – нестача або надлишок загального обсягу оборотних коштів (враховуючи й короткострокові кредити), розраховують за формулою:

$$\pm E_n = (E_c + K_m(\text{ф.№1(стр.1595)}) + K_t(\text{ф.№1(стр.1695)})) - Z, \quad (1.3)$$

де K_t – короткострокові кредити, тис.грн.

За цією методикою виділяють п'ять областей фінансово-економічної безпеки підприємства [42, с. 33-34]:

– абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека, коли підприємству достатньо власних коштів (джерел) для формування запасів і покриття витрат: $\pm E_c \geq 0; \pm E_m \geq 0; \pm E_n \geq 0$;

– нормальна фінансова стійкість і нормальний рівень безпеки, коли підприємство обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат: $\pm E_c \approx 0; \pm E_m \approx 0; \pm E_n \approx 0$;

– нестабільна фінансова стійкість і нестабільний рівень фінансово-економічної безпеки, коли підприємству недостатньо власних оборотних коштів, нестача яких компенсується середньо- та короткостроковими кредитами: $\pm E_c < 0; \pm E_m \geq 0; \pm E_n \geq 0$;

– критичний фінансовий стан та критичний рівень фінансово-економічної безпеки, коли підприємству недостатньо власних оборотних коштів і воно залучає короткострокові кредити (крім середньо- та довгострокових): $\pm E_c < 0; \pm E_m < 0; \pm E_n \geq 0$;

– кризове фінансове становище та кризовий рівень фінансово-економічної безпеки, підприємству не вистачає ні власних, ні позикових коштів, і воно перебуває на стадії банкрутства: $\pm E_c < 0; \pm E_m < 0; \pm E_n < 0$.

Портнова Г.О. та Антоненко В.М. пропонують методику оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства [48], що полягає в класифікації підприємств за ступенем ризику, виходячи з фактичного рівня показників фінансової стійкості та рейтингу кожного показника, вираженого в балах. За даною методикою рівень фінансово-економічної безпеки підприємства оцінюють за такими показниками [48, с. 348]:

– коефіцієнт абсолютної ліквідності:

$$\text{Кал} = \text{Грошові кошти} / \text{Поточні зобов'язання} \quad (1.4);$$

- коефіцієнт швидкої ліквідності:

$$\text{Кшл} = (\text{Поточні активи} - \text{Запаси}) / \text{Поточні пасиви} \quad (1.5);$$

- коефіцієнт поточної ліквідності:

$$\text{Кпл} = \text{Поточні активи} / \text{Поточні пасиви} \quad (1.6);$$

- коефіцієнт фінансової незалежності:

$$\text{Кфн} = \text{Власний капітал} / \text{Пасиви} \quad (1.7);$$

- коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами:

$$\text{Кзвок} = \text{Власні оборотні кошти} / \text{Запаси} \quad (1.8);$$

- коефіцієнт забезпеченості запасів власним капіталом:

$$\text{Кззвк} = \text{Запаси} / \text{Власний капітал} \quad (1.9).$$

Групування підприємств за даними критеріями подано у табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Групування підприємств за критеріями оцінки їх фінансового стану [48, с. 349]

Назва показника	Границі класів згідно з критеріями (бал)					
	1-й клас	2-й клас	3-й клас	4-й клас	5-й клас	6-й клас
1	2	3	4	5	6	7

Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Більше 0,25-20,0	0,2-16,0	0,15-12,0	0,1-8,0	0,05-4,00	0,05
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Більше 1,00-18,00	0,9-15,0	0,8-12,0	0,7-9,0	0,60-6,00	0,50
Коефіцієнт поточної ліквідності	Більше 2,00-16,50	(1,9-1,7) – (15,0-12,0)	(1,6-1,4) – (10,5-7,5)	(1,3-1,1) – (6,0-3,0)	1,00-1,50	Менше 1,00
Коефіцієнт фінансової незалежності	Більше 0,60-16,00	(0,59-0,54) – (15,0-12,0)	(0,53-0,43) – (11,4-7,4)	(0,42-0,41) – (6,8-1,8)	0,40-1,00	Менше 0,40
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	Більше 0,50-15,00	0,4-12,0	0,3-9,0	0,2-6,0	0,10-3,00	Менше 0,10
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	Більше 0,50-15,00	0,4-12,0	0,3-9,0	0,2-6,0	0,10-3,00	Менше 0,10
Коефіцієнт забезпеченості запасів власним капіталом	Більше 1,00-15,00	0,9-12,0	0,8-9,0	0,7-6,0	0,60-3,00	Менше 0,50
Мінімальне значення границі	100	85-64	63,9-56,9	41,6-28,3	18	0

Характеристика підприємств за визначеними класами [48, с. 348]:

- 1-й клас – підприємства з добрим запасом фінансової стійкості, що дозволяє бути впевненим у поверненні позикових коштів;
- 2-й клас – підприємства, що демонструють деякий ступінь ризику по заборгованості, але ще не розглядаються як ризикові;
- 3-й клас – проблемні підприємства, для яких існує ризик втрати основних і оборотних засобів, але повне отримання процентів є сумнівним;
- 4-й клас – підприємства з високим ризиком банкрутства навіть після проведення заходів з фінансового оздоровлення, щодо яких кредитори ризикують втратити свої проценти і позиковий капітал;
- 5-й клас – підприємства дуже високого ризику, практично неплатоспроможні;
- 6-й клас – підприємства найвищого ризику.

Також заслуговує на увагу експрес-оцінка рівня фінансово-економічної безпеки (із застосуванням графічного підходу), в якій нормальні значення індикаторів обмежують зону нормального рівня безпеки підприємства, критичні – зону критичного рівня, критичні плюс дельта – передкризову зону.

Нормування проводять стосовно нормального значення показника за такою формулою:

$$X_i = \left(\frac{P_{i\phi}}{P_{in}} \right)^b, \quad (1.10)$$

де $P_{i\phi}, P_{in}$ – відповідно фактичне та нормальне значення i -го показника;

b – показник ступеня (для показника типу «мінімум» дорівнює 1, для показника типу «максимум» дорівнює -1).

Нормоване значення критичного показника визначають за такою формулою:

$$X_{ikp} = \left(\frac{P_{ikp}}{P_{in}} \right)^b, \quad (1.11)$$

де P_{ikp} – критичне значення вихідних показників.

У якості індикаторів рівня фінансово-економічної безпеки підприємства можуть виступати нормовані значення показників, розраховані на базі нормальних (граничних) значень вихідних показників. Наприклад, якщо критичне значення коефіцієнта абсолютної ліквідності дорівнює 0,2, а нормальне 0,5, тоді значення індикатора відповідно будуть рівні $x_{kp} = 0,2/0,5 = 0,4$ і $x_n = 1$ [48, с. 349].

Показники, що використовують при експрес-діагностиці фінансово-економічної безпеки підприємства, подано у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Показники, що використовують при експрес-оцінці фінансово-економічної безпеки підприємства [48, с. 349]

Назва показника	Порядок розрахунку	Граничне значення індикатора	
		критичне	нормальне
1	2	3	4
1. Коефіцієнт покриття, частка од.	$\frac{OA}{ПЗ}$	0,600	1
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності, частка од.	$\frac{OA - З}{ПЗ}$	0,625	1
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності, частка од.	$\frac{ГК + ПФІ}{ПЗ}$	0,100	1
4. Коефіцієнт автономії, частка од.	$\frac{ВК}{Б}$	0,400	1
5. Коефіцієнт фінансування, частка од.	$\frac{ВК}{ЗК}$	0,500	1
6. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами, частка од.	$\frac{ВК}{ЗК}$	0,100	1
7. Коефіцієнт маневреності власного капіталу, частка од.	$\frac{OA - ПЗ}{ВК}$	0,200	1
8. Коефіцієнт фінансового ризику, частка од.	$\frac{ЗК}{ВК}$	0,250	1
Умовні позначення: Б – валюта балансу; НА – необоротні активи; ОА – оборотні активи; З – запаси; ГК – грошові кошти та їх еквіваленти; ПФІ – поточні фінансові інвестиції; ВК – власний капітал; ДЗ – довгострокові зобов'язання; ПЗ – поточні зобов'язання; ЗК – запозичений капітал			

Графічна інтерпретація отриманих оцінок допомагає кращому сприйняттю та характеризує не тільки поточний стан підприємства, але і той стан безпеки, до якого варто прагнути.

Враховуючи особливості кожного конкретного підприємства, одночасно можна використовувати не всі критерії фінансово-економічної безпеки, а лише певний набір показників, що відповідає структурі фінансової діяльності конкретного суб'єкта господарювання. Для підприємств різних галузей набір показників, які характеризують їх виробничо-фінансову діяльність, буде різним. Але принципи вибору показників для всіх підприємств є спільними: показники мають бути надійними, зіставними в різні періоди, узагальнюючими (синтетичними) для своїх груп, відносно незалежними один від одного для забезпечення адекватності моделі системи фінансово-економічної безпеки [58, с. 132].

Таким чином, загроза втрати фінансово-економічної безпеки – це реальна чи потенційна можливість прояву деструктивного впливу різних факторів на

фінансовий розвиток підприємства, що приводить до певного економічного збитку. Тому потрібен моніторинг і аналіз внутрішніх і зовнішніх загроз фінансово-економічної безпеки підприємства, що використовується при стратегічному плануванні діяльності підприємства та дозволяє прийняти правильні тактичні рішення щодо забезпечення успішної фінансово-економічної діяльності підприємства.

При цьому, аналіз та оцінка рівня фінансово-економічної безпеки підприємства є основою для пошуку шляхів її забезпечення.

Висновки до розділу 1

Сучасні умови господарювання спричиняють низку ризиків і загроз, що негативно впливають як на стан соціально-економічного розвитку держави, так і окремих суб'єктів підприємництва. Недостатня увага до проблем фінансово-економічної безпеки підприємства може привести як до втрати фінансової стійкості та самостійності у прийнятті управлінських рішень, так й до поглинання конкурентами.

Поняття фінансово-економічної безпеки різними науковцями трактується досить неоднозначно. Сутність фінансово-економічної безпеки підприємства визначається таким станом захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому ефективно використовуються корпоративні ресурси підприємства та постійно забезпечується досягнення найкращих значень фінансово-економічних показників.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства спрямовано на досягнення стабільно ефективного його функціонування шляхом попередження внутрішніх і зовнішніх загроз. В свою чергу забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства потребує створення власної системи фінансово-економічної безпеки, яка повинна бути комплексною та будуватися на основі відповідних методичних положень. В кожному

конкретному випадку потрібно формувати адекватну систему, щоб захищатися від найбільш небезпечних саме для цього підприємства ризиків.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємстві потребує необхідність постійного виявлення, ідентифікації та усунення зовнішніх та внутрішніх загроз.

Зростання рівня загроз безпеці підприємства потребує використання адекватних підходів до забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки є основою для пошуку шляхів її забезпечення.

2 ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПрАТ «ДНІПРСПЕЦСТАЛЬ»

2.1 Загальна характеристика діяльності ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ»

Публічне акціонерне товариство «Електрометалургійний завод «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» імені А.Н. Кузьміна» – ведуче підприємство спеціальної металургії в Україні.

Юридична адреса: 69008, м. Запорозжя, Південне шосе, 8.

Підприємство ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» засноване 10 жовтня 1932 р. Розробляє, виробляє та реалізує металопродукцію з нержавіючих, інструментальних, швидкорізальних (у т.ч. виготовлених методом порошкової металургії), підшипникових, конструкційних, легованих і вуглецевих сталей.

Технології, що використовуються на заводі, дозволяють отримувати високоякісні сталі та сплави, що застосовуються в найбільш відповідальних галузях промисловості – машинобудуванні, суднобудуванні, автомобілебудуванні, авіакосмічній і нафтогазовидобувній галузях. З продукції заводу виготовляють деталі машин і механізмів, безшовні труби й підшипники, інструмент для подальшої обробки металів і сплавів. Освоєно виробництво понад 800 марок сталі в 1200 профілерозмірах. Компанія постійно модернізує виробничі потужності, освоює нові технології, встановлює новітнє устаткування, що дає змогу випускати високоякісну продукцію.

ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» діє відповідно до законодавства України [1; 2] та статуту підприємства [53]. Організаційна структура управління підприємством відноситься до лінійно-функціонального типу і має у своєму складі шість функціональних служб: – виробництво; – маркетинг; – фінанси й облік; – економіка; – закупівлі; – персонал.

Статутний капітал підприємства складає 49720137,50 грн [51].

Згідно з переліком акціонерів, які мають право на участь у дистанційних річних Загальних зборах акціонерів ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» станом на 26.05.2023 р. загальна кількість акцій простих бездокументарних іменних складає 1 075 030 штук. Згідно переліку акціонерів, які мають право на участь у дистанційних річних Загальних зборах акціонерів

ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» станом на 26.05.2023 р. загальна кількість голосуючих акцій складає 234 232 штук акцій простих бездокументарних іменних [51]. Склад акціонерів та їх частка в статутному капіталі станом на 31.12.2021 р. подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Склад акціонерів та їх частка в статутному капіталі [51]

Назва акціонеру	Кількість акцій	Частка володіння, %
WENOX HOLDINGS LIMITED, Кіпр	506 477	47,1128
GAZARO LTD, Кіпр	177 592	16,5197
BOUNDRYCO LTD, Кіпр	118 394	11,0131
MIDDLEPRIME LIMITED, Кіпр	105 247	9,7901
CRASCODA HOLDINGS LIMITED, Кіпр	71 840	6,6826
Інші акціонери з індивідуальним володінням часткою не більше 5%	95 480	8,8818
Всього:	1 075 030	100,00

Показники прибутковості акцій компанії у 2019-2021 рр. подано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Показники прибутковості акцій компанії у 2019-2021 рр. [51]

Назва показника	Величина за роками			Зміна абсолютна	
	2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
Середньорічна кількість простих акцій	1075030	1075030	1075030	0,00	0,00
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	1075030	1075030	1075030	0,00	0,00
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію, грн	0,399	0,077	0,832	-0,322	0,755
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію, грн	0,399	0,077	0,832	-0,322	0,755
Дивіденди на одну просту акцію, грн	-	-	-	-	-

Як свідчать дані (табл. 2.2) чистий прибуток на 1 просту акцію зростав на протязі досліджуваного періоду.

Технологічна схема виробництва включає оптимальне поєднання різних процесів, що дають змогу отримувати якісну продукцію із заданими властивостями за індивідуальними замовленнями клієнтів.

Основними споживачами продукції ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» за видами є:

А) нержавіюча сталь:

1) кінцеві споживачі (заводи та сервісні центри) – 97%:

- Ніжнедніпровський трубопрокатний завод;
- Нікопольський завод нержавіючих труб;
- Комбінат «Запоріжсталь»;

2) трейдери – 3%;

Б) інструментальна сталь:

1) кінцеві споживачі (заводи та сервісні центри) – 59%:

- Нікопольський завод нержавіючих труб;
- ДП НПКГ «Зоря-Машпроект»;

2) трейдери – 41%;

В) сталь для машинобудування (підшипникова, конструкційна):

1) кінцеві споживачі (заводи та сервісні центри) – 55%:

- Ніжнедніпровський трубопрокатний завод;
- Харківський підшипниковий завод;

2) трейдери – 45%:

- Дапінія Трейдинг Со;
- Aurora Griff;
- Імпекс-Ложиска СП.

Партнерами ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» є компанії з Південної і Північної Америки, Африки та Європи, Азії і Близького Сходу.

Підприємство приділяє пильну увагу постійному поліпшенню якості продукції. Компанія працює по системі забезпечення якості, сертифікованої Суспільством Технічного Нагляду TUV на відповідність вимогам Міжнародного стандарту ISO 9002. Продукція заводу сертифікована також

Регістрами Lloyd, Germanischer Lloyd, Det Norske Veritas. Також є сертифікат Інституту американських залізниць (AAR) на профільну заготовлю для вісей залізничних вагонів.

Основна сировина, використовувана ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ», включає металевий лом, що поставляється з України, та феросплави, що поставляються з України, КНР та Казахстану. Основною сировиною при виробництві спеціальної сталі є феросплави, нікель і лом. Ціни на сировину корелюють із ситуацією на ринку сталі: при зростанні обсягів виробництва та споживання сталі виникає дефіцит сировини та ціна на сировину зростає.

Затверджена виробнича потужність сталеплавильного виробництва – 918 тис. тон, прокатного виробництва – 673 тис. тон. Сталеплавильне виробництво представлено чотирма електросталеплавильними цехами, устаткованими дуговими електропечами ємністю від 30 до 60 тон, однією індукційною піччю ємністю 8 тон, а також печами електрошлакового та вакуумно-дугового переплавів.

Виробництво ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» оснащено сучасним контрольно-вимірювальним й іспитовим устаткуванням, що дозволяє контролювати якість продукції по всіх необхідних параметрах.

Система менеджменту якості підприємства відповідає всім вимогам ISO 9001:2015 і ґрунтується на ризик-орієнтованому мисленні, чіткому розумінні контексту діяльності підприємства, потреб і очікувань зацікавлених сторін і наступних принципах:

- рівень якості продукції визначає Споживач;
- участь всіх співробітників у формуванні якості продукції, реалізації культури безпеки при виробництві продукції для споживачів ядерного енергетичного сектору;
- управління діяльністю і ресурсами здійснюється на основі ризик-орієнтованого процесного підходу;
- будь-який вид діяльності може і повинен бути вдосконалений;
- рішення приймаються тільки на основі аналізу фактів;

- постійне підвищення майстерності і компетентності персоналу, в тому числі з управління якістю;
- відносини з постачальниками будуються на взаємовигідній основі.

Підвищення ефективності та результативності процесів і системи менеджменту якості, а також зниження в них втрат і ризиків здійснюється шляхом розробки в кожному підрозділі цілей і програм за якістю, вимірювання та аналізу показників якості процесів і продукції і поліпшення їх на основі сучасних методів менеджменту якості, а також впровадженням методів бережливого виробництва.

Керівництво ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» є гарантом виконання вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2015 та, з огляду на існуючі ризики, реалізує політику і цілі в області якості шляхом планування, виконання, аналізу та постійного вдосконалення основних і забезпечуючих процесів, процесів управління та розвитку Системи менеджменту якості. Аналізує ефективність і результативність процесів і, використовуючи принцип безперервності управління, визначає напрями поліпшення Системи менеджменту якості [51].

Важливими показниками діяльності промислового підприємства є обсяги виробництва та реалізації продукції. Джерелами інформації для аналізу виробництва та реалізації продукції є бізнес-план підприємства, оперативні плани-графіки, місячна, квартальна, річна звітність.

Основні показники діяльності підприємства у 2019-2021 рр. подано в табл. 2.3.

За підсумками 2021 р. отримано чистий дохід від реалізації металопродукції на суму 7 120 058 тис.грн, що на 1 171 042 тис.грн (або на 14,12%) менше відповідного показника у 2020 р. Така зміна чистого доходу від реалізації відбулася внаслідок: – зниження цін на готову продукцію, яке спричинило зменшення у розмірі 1 082 292 тис.грн, та було обумовлено тенденціями на ринку металопродукції України та світу, а також ослабленням курсу національної валюти до іноземних, зокрема, долару США та євро; – зміна структури реалізації по групах марок сталі внаслідок зниження обсягу

високолегованих марок, що обумовило негативну зміну чистого доходу у розмірі 262 735 тис.грн; – збільшення кількості замовлень від покупців, що призвело до збільшення фізичного обсягу виробленої та реалізованої продукції на 2,10% та обумовило збільшення чистого доходу на 173 985 тис.грн.

Таблиця 2.3 – Основні показники діяльності
ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр.

Назва показника	Величина за роками			Зміна відносна, %	
	2019	2020	2021	2020/ 2019	2021/ 2020
Чистий дохід від реалізації металопродукції, тис.грн	9 630 917	8 291 100	7 120 058	-13,91	-14,12
Обсяг реалізованої металопродукції, тон	157 971	147 544	150 634	-6,60	2,10
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	(9 111 430)	(7 821 661)	(6 574 584)	-14,16	-15,94
Валовий прибуток, тис.грн	519 487	469 439	545 474	-9,63	16,20
Чистий прибуток/(збиток), тис.грн	(428 449)	82 809	(894 637)	119,33	-1180,36
Експорт, тис.грн, у т.ч.	5 970 744	5 087 457	4 804 780	-14,79	-5,56
Країни далекого зарубіжжя	4 242 059	3 295 773	3 382 640	-22,31	2,64
Країни СНД	1 728 685	1 791 684	1 422 140	3,64	-20,63
Обсяг виробництва металопродукції, тон	158 025	148 299	148 862	-6,15	0,38

За результатами діяльності у 2021 р. підприємство отримало чистий збиток у сумі 894 637 тис.грн (2020 р.: прибуток в сумі 82 809 тис.грн). Значний вплив на такий результат надав чинник втрат від операційних і неопераційних курсових різниць в сумі 697 375 тис.грн.

Важливим показником діяльності підприємства є обсяг реалізації продукції. Тому представимо ці результати роботи підприємства у табл. 2.4.

За даними (табл. 2.4) найбільшу частку в обсязі реалізації продукції у тонах у 2019-2020 рр. займала сталь конструкційна легована (36,50% і 34,79%, відповідно), при цьому в обсязі реалізації продукції у вартісному вираженні найбільшу частку займала сталь нержавіюча нікелевмістка (44,48% і 47,11%, відповідно).

Таблиця 2.4 – Обсяг реалізації продукції у натуральному та вартісному вираженні ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр.

Група марок сталі	Величина за роками						Зміна чистого доходу від реалізації, %	
	2019		2020		2021		2020/2019	2021/2020
	Кіль-сть, тон	Чистий дохід від реалізації, тис.грн	Кіль-сть, тон	Чистий дохід від реалізації, тис.грн	Кіль-сть, тон	Чистий дохід від реалізації, тис.грн		
Конструкційна легована	57 662	1 954 588	51 337	1 588 629	39 145	3 220 366	-18,73	102,71
Нержавіюча нікелева	46 716	4 284 304	45 284	3 905 891	56 074	1 441 527	-8,83	-63,09
Інструментальна легована	16 659	1 097 843	13 424	829 786	16 581	905 968	-24,42	9,18
Нержавіюча безнікелева	14 521	1 000 131	14 091	823 981	12 738	655 333	-17,61	-20,47
Конструкційна вуглецева	13 307	346 453	16 861	348 574	20 895	342 229	0,61	-1,82
Підшипникова	7 759	304 274	5 026	182 628	601	189 904	-39,98	3,98
Швидко-ріжуча	654	289 842	738	338 486	3 789	109 333	16,78	-67,69
Інструментальна вуглецева	417	15 768	439	16 254	553	224 243	3,08	1279,62
Жароміцна	271	313 378	344	243 654	258	9 501	-22,25	-96,10
Інша реалізація	-	24 336	-	13 217	-	21 654	-45,69	63,83
Всього:	157 971	9 630 917	147 544	8 291 100	150 634	7 120 058	-13,91	-14,12

Вже у 2021 р. структура виробництва та реалізації продукції змінилася, найбільшу частку в реалізації у тонах стала займати сталь нержавіюча нікелева (37,23%), а в обсягу реалізації, навпаки, збільшилась частка сталі конструкційної легової (45,23%), що пов'язано зі зміною цін на цю продукцію.

Загальний обсяг виробництва продукції у вартісному вираженні зменшився у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. на 1 171 042 тис.грн (7 120 058,00 тис.грн – 8 291 100,00 тис.грн), або на 14,12%, що також пов'язано зі зміною структури цін на продукцію підприємства (вона залежить від змін на ринку легової сталі).

Також важливим показником, що характеризує діяльність підприємства, є собівартість продукції, робіт і послуг. Від її рівня залежать фінансові

результати діяльності підприємств, темпи розширеного відтворення, фінансовий стан суб'єкта господарювання. Джерелами інформації для аналізу собівартості продукції є: планові та звітні калькуляції собівартості продукції, дані синтетичного й аналітичного обліку витрат по основних і допоміжних виробництвах тощо.

Структура витрат на виробництво та реалізацію продукції у 2019-2021 рр. подано в табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Структура витрат на виробництво та реалізацію продукції ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр.

Назва статті витрат	Величина за роками						Зміна структури	
	2019		2020		2021		2020/2019	2021/2020
	велич. абс., тис.грн	частка, %	велич. абс., тис.грн	частка, %	велич. абс., тис.грн	частка, %		
Матеріальні витрати	8 004 428	81,67	6 475 034	78,25	5 448 614	73,93	-3,42	-4,32
Витрати на оплату праці	793 964	8,10	863 275	10,43	857 054	11,63	2,33	1,20
Відрахування на соціальні заходи	169 337	1,73	192 192	2,32	182 906	2,48	0,59	0,16
Амортизація	349 746	3,57	339 930	4,12	346 516	4,70	0,55	0,58
Інші операційні витрати	483 706	4,93	404 101	4,88	534 826	7,26	-0,05	2,38
Всього:	9 801 181	100,00	8 274 532	100,00	7 369 916	100,00	0,00	0,00

За даними (табл. 2.5) найбільшу частку у структурі витрат займають матеріальні витрати (81,67%, 78,25% і 73,93% відповідно у 2019-2021 рр.), однак, частка матеріальних витрат за період зменшилась, що пов'язано з коливанням цін на сировину, матеріали та енергоносії. При цьому, частка витрат на оплату праці та відповідно відрахувань на соціальні заходи, а також амортизаційних відрахувать, збільшилась.

Далі наведено ключові операційні та фінансові ризики, що впливають на діяльність підприємства, та основні підходи до управління ними.

Діяльність ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» здійснюється в Україні, економіці якої притаманні певні структурні диспропорції, низький рівень ліквідності ринків капіталу, порівняно висока інфляція, значний розмір зовнішнього та внутрішнього державного боргу.

Комерційний ризик для підприємства пов'язаний із несприятливими змінами цін на продукцію внаслідок зниження попиту з боку покупців, надлишкової пропозиції з боку виробників металопродукції або непередбачуваних ринкових коливань на вітчизняному та світовому ринках. Наслідком цього ризику є зниження доходу від реалізації та прибутковості діяльності, а також зниження надходжень грошових коштів. З метою мінімізації цього ризику ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» відслідковує динаміку цін на ринку металопродукції, здійснює постійний моніторинг якості продукції та розширює асортимент продукції задля забезпечення достатнього попиту на власну продукцію з боку існуючих та нових клієнтів.

Запровадження обмежень або заборона на ввезення металопродукції українського виробництва в межах політики протекціонізму з боку зарубіжних країн може призвести до зменшення або втрати відповідних ринків збуту. Керівництво підприємства стежить за станом розвитку поточної ситуації та вживає заходів, за необхідності, для мінімізації будь-яких негативних наслідків.

Колівання цін на сировину, енергоносії, інші матеріали та послуги має значний вплив на діяльність металургійного підприємства. Зростання цін на сировину та матеріали внаслідок несприятливої макроекономічної ситуації або монополії конкретних постачальників призводить до підвищення собівартості виробництва та відповідного зниження прибутковості підприємства. Подальший негативний вплив має також підвищення вартості транспортних послуг, що призводить до неконкурентоспроможності на деяких ринках або низької маржинальності продажів. Задля мінімізації такого ризику використовують тендерні процедури для визначення оптимальних постачальників матеріалів, сировини та послуг. Також впроваджують програми

оптимізації виробництва, ресурсозбереження, зниження постійних витрат для забезпечення необхідного рівня прибутковості.

Оскільки підприємство здійснює операції як в українській гривні, так і в іноземній валюті, зокрема, в таких валютах як долар США та євро, для діяльності властивим є валютний ризик у вигляді потенційних збитків від наявності відкритих позицій у іноземних валютах внаслідок несприятливої зміни обмінних курсів. Валютний ризик обумовлено передусім такими видами діяльності підприємства: – експорт виробленої продукції до країн Європи та інших; – імпорт матеріалів і необоротних активів з інших країн; – залучення позикових коштів в іноземній валюті від вітчизняних банків.

Основним інструментом управління валютним ризиком для підприємства є підтримання чистої монетарної позиції в іноземній валюті на прийнятному рівні та прогнозування грошових потоків в іноземній валюті з метою мінімізації втрат від несприятливих змін обмінних курсів валюти.

Кредитний ризик виникає у разі дефолту ключових покупців за їх зобов'язаннями. Кредитний ризик підприємства пов'язаний передусім з дебіторською заборгованістю, що виникає в ході операційної діяльності, а також грошовими коштами у банках.

Кредитний ризик за грошовими коштами та їх еквівалентами пов'язаний з дефолтом банків по їх зобов'язанням, грошових коштів та їх еквівалентів, розміщених на банківських рахунках. Керівництво підприємства вважає, що банки, в яких розміщено грошові кошти, мають мінімальну ймовірність невиконання зобов'язань, та здійснює постійний моніторинг фінансового стану цих банків.

З метою управління кредитним ризиком за дебіторською заборгованістю на підприємстві використовується кредитна політика щодо покупців та здійснюється постійний моніторинг кредитоспроможності покупців. Основна реалізація продукції здійснюється споживачам, що мають прийнятну кредитну історію, або на основі попередньої оплати.

Ризик ліквідності виникає у разі недостатності ліквідних активів для виконання підприємством зобов'язань, за якими настають терміни погашення. Для управління цим ризиком здійснюють аналіз своїх активів і зобов'язань за строками погашення та планують грошові потоки залежно від очікуваних термінів виконання зобов'язань за відповідними інструментами з метою забезпечення наявності достатніх коштів для виконання вимог кредиторів на постійній основі.

2.2 Дослідження стану техніко-технологічної безпеки підприємства

Техніко-технологічна безпека промислового підприємства полягає в рівні відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим аналогам за оптимізації витрат. До негативних впливів на цю складову належать:

- дії, спрямовані на підриг технологічного потенціалу підприємства;
- порушення технологічної дисципліни;
- моральне старіння використовуваних технологій [42, с. 53].

Забезпечення техніко-технологічної складової (ТТС) економічної безпеки є пріоритетним завданням для промислового підприємства. Характеризують цю складову відповідні індикатори. Поки що не склався єдиний підхід до визначення індикаторів ТТС, однак фахівці радять поділяти їх за наступними напрямками:

- реновація та відтворення основних виробничих фондів (ОВФ);
- ефективність використання ОВФ;
- ступінь зношування ОВФ;
- інтенсивність відновлення технології;
- науково-виробнича новизна використовуваної техніки та технології;
- конкурентоспроможність технології і продукції.

До показників, що характеризують ТТС слід віднести:

- динаміка виробництва (зростання, спад, стабільний стан, темп зміни);
- запровадження в дію ОВФ;
- темп відновлення ОВФ;
- реальний рівень завантаження виробничих потужностей;
- стабільність виробничого процесу (ритмічність, рівень завантаженості протягом певного часу);
- завантаженість спеціалізованого обладнання;
- вікова структура та технічний стан машин й устаткування;
- ступінь зношеності ОВФ;
- частка НДДКР у загальному обсязі робіт;
- частка НДР у загальному обсязі НДДКР;
- доступ до «ноу-хау»;
- кількість наявних у розпорядженні підприємства патентів;
- співвідношення одержуваних ліцензійних виплат і ліцензійних виплат, що сплачує підприємство;
- відсоток продукції, що відповідає кращим світовим аналогам або перевершує їх;
- аналогічний показник відповідності світовим аналогам за використовуваними на підприємстві видами технологічного обладнання;
- середня заробітна плата наукового персоналу;
- рівень конкурентоспроможності продукції;
- фондоддача ОВФ;
- коефіцієнт вибуття ОВФ;
- коефіцієнт відновлення ОВФ тощо.

Необхідно відзначити, що для техніко-технологічної безпеки, як і для економічної безпеки підприємства в цілому, важливе значення мають не стільки самі показники, скільки їх граничні значення. У більшості індикаторів

не існує єдиних граничних значень. Для кожного конкретного випадку доцільно встановити свої межі та критерії для величин показників, однак загальні тенденції повинні бути подібними за аналогічними показниками. Залежно від характеру показника граничні значення можуть мати явне (чисельне) або неявне (описове) вираження.

Для оцінки техніко-технологічної безпеки підприємства використаємо методику, що подано в [42, с. 56-57]. Вихідні дані для оцінки стану техніко-технологічної безпеки підприємства подано в табл. 2.6.

Таблиця 2.6 – Вихідні дані для оцінки стану техніко-технологічної безпеки ПрАТ «ДНІПРСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр.

Назва показника	Величина за роками			Зміна відн., %	
	2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
1	2	3	4	5	6
1. Чистий ви́торг від реалізації продукції (робіт, послуг), тис.грн (В реал.)	9 630 917	8 191 100	7 120 058	-13,91	-14,12
2. Первісна вартість основних фондів, тис.грн (Ф перв.)	4 976 162	5 091 029	5 164 296	2,31	1,44
3. Середньорічна вартість основних фондів, тис.грн (Ф сер.р.)	4 893 048,5	4 838 279,5	4 595 748,5	-1,12	-5,01
4. Чисельність промислово-виробничого персоналу (ПВП), осіб (Ч пвп)	5197	4876	4 718	-6,18	-3,24
5. Вартість основних фондів на початок року, тис.грн (Ф поч.р.)	4 818 772	4 967 325	4 709 234	0,30	-5,19
6. Вартість вибулих основних фондів протягом року, тис.грн (Ф виб.)	15 112	17 799	44 418	17,78	149,55
7. Вартість придбаних основних фондів протягом року, тис.грн (Ф придб.)	110 313	92 764	149 836	-15,91	61,53
8. Сума зносу основних фондів, тис.грн (СЗн.)	118 354	451 410	783 799	281,41	73,63
9. Матеріальні витрати, тис.грн (МВ)	8 004 428	6 475 034	5 448 614	-19,11	-15,85
10. Вартість відходів, тис.грн (В відх.)	520 848	741 477	647 300	42,36	-12,70
11. Вартість браку за собівартістю реалізованої продукції, тис.грн (В бр.)	440	1 294	505	194,91	-60,97
12. Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг), тис.грн (С рп)	9 111 430	7 821 661	6 574 584	-14,16	-15,94

Розрахуємо показники, що характеризують стан техніко-технологічної безпеки досліджуваного підприємства:

– фондівіддача [42, с. 53]:

$$\Phi_{\text{в}} = \text{В реал.} / \Phi \text{ сер.р.} \quad (2.1)$$

$$\Phi_{\text{в}}^{2019} = 9\,630\,917,0 / 4\,893\,048,5 = 1,97 \text{ грн/грн};$$

$$\Phi_{\text{в}}^{2020} = 8\,191\,100,0 / 4\,838\,279,5 = 1,69 \text{ грн/грн};$$

$$\Phi_{\text{в}}^{2021} = 7\,120\,058,0 / 4\,595\,748,5 = 1,55 \text{ грн/грн.}$$

Показник фондівіддачі повинен прагнути до збільшення. Нижню межу показника доцільно встановити на рівні значення показника базисного періоду, досягнутого на підприємстві, або базисного значення по проєкту. В даному випадку величина показника має тенденцію до зниження, що негативно характеризує ефективність використання основних фондів підприємства;

– фондоозброєність праці [62, с. 145]:

$$\Phi_{\text{оз}} = \Phi \text{ сер.р.} / \text{Ч пвп.} \quad (2.2)$$

$$\Phi_{\text{оз}}^{2019} = 4\,893\,048,5 / 5197 = 941,51 \text{ тис.грн/чол.};$$

$$\Phi_{\text{оз}}^{2020} = 4\,838\,279,5 / 4876 = 992,26 \text{ тис.грн/чол.};$$

$$\Phi_{\text{оз}}^{2021} = 4\,595\,748,5 / 4\,718 = 974,09 \text{ тис.грн/чол.}$$

Показник повинен прагнути до зростання не стільки за рахунок зменшення чисельності персоналу, скільки за рахунок нарощування обсягів технічного потенціалу. В даному випадку величина показника має тенденцію до зниження, що досить негативно характеризує політику підприємства щодо озброєності працівників основними фондами;

– коефіцієнт вибуття основних фондів [62, с. 146]:

$$\text{Квиб.} = \Phi \text{ виб.} / \Phi \text{ поч.р.} \quad (2.3)$$

$$K_{\text{внб.}}^{2019} = 15\,112,0 / 4\,818\,772,0 = 0,0031;$$

$$K_{\text{внб.}}^{2020} = 17\,799,0 / 4\,967\,325,0 = 0,0036;$$

$$K_{\text{внб.}}^{2021} = 44\,418,0 / 4\,709\,234,0 = 0,0094.$$

Величина показника має тенденцію до зростання, що позитивно характеризує політику підприємства щодо вибуття з експлуатації застарілих основних фондів, але величина показника достатньо низька;

– коефіцієнт оновлення основних фондів [62, с. 146]:

$$K_{\text{он.}} = \Phi \text{ придб.} / \Phi \text{ поч.р.} \quad (2.4)$$

$$K_{\text{он.}}^{2019} = 110\,313,0 / 4\,818\,772,0 = 0,0229;$$

$$K_{\text{он.}}^{2020} = 92\,764,0 / 4\,967\,325,0 = 0,0187;$$

$$K_{\text{он.}}^{2021} = 149\,836,0 / 4\,709\,234,0 = 0,0318.$$

Величина показника має тенденцію до зростання, що позитивно характеризує політику підприємства щодо оновлення основних фондів;

– коефіцієнт зносу основних фондів [62, с. 146]:

$$K_{\text{зн.}} = \text{СЗн.} / \Phi \text{ перв.} \quad (2.5)$$

$$K_{\text{зн.}}^{2019} = 118\,354,0 / 4\,976\,162,0 = 0,0238;$$

$$K_{\text{зн.}}^{2020} = 451\,410,0 / 5\,091\,029,0 = 0,0887;$$

$$K_{\text{зн.}}^{2021} = 783\,799,0 / 5\,164\,296,0 = 0,1518.$$

Величина показника не перевищує допустимі 50% зносу основних фондів щодо забезпечення безпеки підприємства, однак вона має тенденцію до зростання, що негативно характеризує стан основних фондів;

– матеріалоемність [42, с. 54]:

$$M_{\text{е.}} = MB / B \text{ реал.} \quad (2.6)$$

$$M_{\text{е.}}^{2019} = 8\,004\,428,0 / 9\,630\,917,0 = 0,831 \text{ грн/грн, або } 83,10\%;$$

$$Me.^{2020} = 6\,475\,034,0 / 8\,191\,100,0 = 0,790 \text{ грн/грн, або } 79,00\%;$$

$$Me.^{2021} = 5\,448\,614,0 / 7\,120\,058,0 = 0,765 \text{ грн/грн, або } 76,50\%.$$

Рекомендоване значення показника в границях 10-30%. Як бачимо з розрахунків, величина показника перевищує допустимі границі та складає 76,50%-83,10% і говорить про високу матеріалоємність продукції, що також негативно характеризує технологію та організацію виробництва на досліджуваному підприємстві;

– коефіцієнт корисного використання матеріалів [42, с. 54]:

$$K_{к.в.м.} = (MB - B_{відх.}) / MB \quad (2.7)$$

$$K_{к.в.м.}^{2019} = (8\,004\,428,0 - 520\,848,0) / 8\,004\,428,0 = 0,9349 \text{ грн/грн, або } 93,49\%;$$

$$K_{к.в.м.}^{2020} = (6\,475\,034,0 - 741\,477,0) / 6\,475\,034,0 = 0,8855 \text{ грн/грн, або } 88,55\%;$$

$$K_{к.в.м.}^{2021} = (5\,448\,614,0 - 647\,300,0) / 5\,448\,614,0 = 0,8812 \text{ грн/грн, або } 88,12\%.$$

Величина показника повинна прагнути до 1,0. В даному випадку величина відходів у 2021 р. складала 11,88% (100,0%–88,12%), що пояснюється особливостями металургійного виробництва, але все ж величина відходів значна, що також досить негативно характеризує технологію та організацію виробництва на підприємстві;

– коефіцієнт браку [42, с. 54]:

$$K_{бр.} = B_{бр.} / C_{рп.} \quad (2.8)$$

$$K_{бр.}^{2019} = 440,0 / 9\,111\,430,0 = 0,000048 \text{ грн/грн, або } 0,005\%;$$

$$K_{бр.}^{2020} = 1\,294,0 / 7\,821\,661,0 = 0,000165 \text{ грн/грн, або } 0,016\%;$$

$$K_{бр.}^{2021} = 505,0 / 6\,574\,584,0 = 0,000077 \text{ грн/грн, або } 0,008\%.$$

Рекомендоване значення показника в границях 1,00-3,00%. Як бачимо з розрахунків, величина показника знаходиться в допустимих границях;

– середній термін використання наявного обладнання у 2019-2021 рр. складає 18-20 років;

– штрафів за неякісну продукцію немає.

Результати розрахунків представимо в табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – Показники стану техніко-технологічної безпеки підприємства у 2019-2021 рр.

Назва показника	Величина за роками			Зміна відносна, %	
	2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
1	2	3	4	5	6
1. Фондовіддача, грн/грн	1,97	1,69	1,55	-14,21	-8,28
2. Фондоозброєність праці, тис.грн/чол.	941,51	992,26	974,09	5,39	-1,83
3. Коефіцієнт вибуття основних фондів, частка од.	0,0031	0,0036	0,0094	16,13	161,11
4. Коефіцієнт оновлення основних фондів, частка од.	0,0229	0,0187	0,0318	-18,34	70,05
5. Коефіцієнт зносу основних фондів, частка од.	0,0238	0,0887	0,1518	272,69	71,14
6. Матеріалоємність, грн/грн	0,831	0,790	0,765	-4,93	-3,16
7. Коефіцієнт корисного використання матеріалів, грн/грн	0,9349	0,8855	0,8812	-5,28	-0,49
8. Коефіцієнт браку, %	0,005	0,016	0,008	220,00	-50,00
9. Середній термін використання наявного обладнання, років	18	19	20	5,56	5,26
10. Штрафи за неякісну продукцію	немає	немає	немає	–	–

На підставі даних (табл. 2.7) зробимо такі висновки. Величина фондівіддачі знижується за роками, що негативно характеризує ефективність використання основних фондів підприємства, при цьому, фондоозброєність у 2021 р. також знизилась майже на 2,0%, що говорить про суттєві недоліки в політиці нарощування озброєності персоналу основними фондами. Про це також свідчать коефіцієнти оновлення та зносу основних фондів.

Про це також свідчать коефіцієнти оновлення та зносу основних фондів. Знос основних фондів значний, хоча й не перевищує нормативних 50%. При

цьому оновлення основних фондів відбувається досить повільно, а середній термін використання наявного обладнання складає 20 років (у 2021 р.). Матеріалоемність продукції також досить висока – 76,50% у 2021 р. Величина браку хоча і низька, але має нестійку динаміку, що не може не турбувати керівництво підприємства.

Загалом розраховані показники можуть характеризувати стан техніко-технологічної безпеки як нестабільний з тенденцією до критичного стану.

2.3 Оцінка стану фінансово-економічної безпеки підприємства

Фінансова складова економічної безпеки є найбільш важливою, оскільки фінансова стабільність свідчить про забезпеченість підприємства власними фінансовими ресурсами, рівень їх використання, напрямки розміщення. До того ж, фінансова стабільність має тісний взаємозв'язок з ефективністю виробництва, а також з кінцевими результатами діяльності підприємства. Фінансова нестабільність призводить до погіршення умов фінансування та діяльності всіх інших складових економічної безпеки, до неефективного функціонування всієї системи.

Кінцевим фінансовим результатом діяльності підприємства є прибуток, який характеризує ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства. ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» одержує прибуток головним чином від реалізації металопродукції, а також незначну частину від інших видів діяльності (здача в оренду основних фондів, комерційна діяльність на фінансових і валютних біржах тощо).

Основними джерелами інформації при аналізі фінансових результатів служать накладні на відвантаження продукції, дані аналітичного бухгалтерського обліку, фінансова звітність, а також відповідні дані бізнес-плану підприємства.

Виконаємо горизонтальний аналіз Балансу
 ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» за 2019-2021 рр. (табл. 2.8). Вихідні дані для аналізу подано у додатку А. Горизонтальний аналіз полягає в порівнянні абсолютних величин за статтями балансу вартості активів та пасивів за два та більше суміжних періоди.

Таблиця 2.8 – Горизонтальний аналіз Балансу
 ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр., тис.грн

Назва статті	Код ряд-ка	Величина за роками			Зміна відносна, %	
		2019	2020	2021	2020/2019	2021/2020
1	2	3	4	5	6	7
АКТИВ						
I. Необоротні активи	-	-	-	-	-	-
Нематеріальні активи (залишкова вартість)	1000	9600	8187,5	6809	-14,71	-16,84
Незавершені капітальні інвестиції	1005	28224	32132,5	49057	13,85	52,67
Основні засоби (залишкова вартість)	1010	4864824,5	4806147	4546691,5	-1,20	-5,39
Інші необоротні активи	1090	143113	161159	19964	12,61	-87,61
Усього за розділом I	1095	5045761,5	5007626	4622521,5	-0,76	-7,69
II. Оборотні активи	-	-	-	-	-	-
Запаси	1100	1322861	1264781,5	1147116	-4,39	-9,30
Виробничі запаси	1101	571215	582255,5	496309,5	1,93	-14,59
Незавершене виробництво	1102	498468	429223	441876,5	-13,89	2,95
Готова продукція	1103	253120	253274,5	208905	0,06	-17,52
Товари	1104	58	28,5	25	-50,86	-12,28
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	1259103	1057795	882185,5	-15,99	-16,60
Дебіторська заборгованість за розрахунками:	-	-	-	-	-	-
за виданими авансами	1130	85720,5	51019,5	21550	-40,48	-57,76
з бюджетом	1135	109111,5	89568	70805,5	-17,91	-20,95
у тому числі з податку на прибуток	1136	16	12,5	12	-21,88	-4,00
з нарахованих доходів	1140	2137,5	2482	1380	16,12	-44,40
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	8029	4482,5	3422,5	-44,17	-23,65
Поточні фінансові інвестиції	1160	191681	156791,5	156791,5	-18,20	0,00
Гроші та їх еквіваленти	1165	103035,5	38376,5	21930,5	-62,75	-42,85

Продовження таблиці 2.8

1	2	3	4	5	6	7
Витрати майбутніх періодів	1170	1899,5	1922	2030,5	1,18	5,65
Інші оборотні активи	1190	11650	13584	16801,5	16,61	23,69
Усього за розділом II	1195	2999388	2680808	2324017	-10,62	-13,31
Баланс	1300	8045149,5	7688434	6946538,5	-4,43	-9,65
ПАСИВ						
I. Власний капітал	-	-	-	-	-	-
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	49720	49720	49720	0,00	0,00
Капітал у дооцінках	1405	3403074	3339346,5	3117948,5	-1,87	-6,63
Додатковий капітал	1410	114687	114747	114747	0,05	0,00
Резервний капітал	1415	12430	12430	12430	0,00	0,00
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	(2240266)	(2246917,5)	2499814,5	-0,29	211,26
Неоплачений капітал	1425	-	-	-	-	-
Вилучений капітал	1430	380,5	0,00	0,00	-100,00	0,00
Усього за розділом I	1495	1339264,5	1269326	795031	-5,22	-37,37
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення	1595	3190315,5	4240504	2505234,5	32,92	-40,92
III. Поточні зобов'язання і забезпечення	-	-	-	-	-	-
Короткострокові кредити банків	1600	-	-	-	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за:	-	-	-	-	-	-
довгостроковими зобов'язаннями	1610	1720635	369793	1870007	-78,51	405,69
товари, роботи, послуги	1615	1543630	1561058,5	1532692,5	1,13	-1,82
розрахунками з бюджетом	1620	12303,5	13358,5	14020,5	8,57	4,96
розрахунками зі страхування	1621	9579,5	11144	13231,5	16,33	18,73
розрахунками з оплати праці	1630	30238	35546,5	37209,5	17,56	4,68
Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами	1635	79827	53250,5	50545	-33,29	-5,08
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками	1640	14331,5	14330	14330	-0,01	0,00
Поточні забезпечення	1660	65172,5	83401,5	85193	27,97	2,15
Доходи майбутніх періодів	1665	-	-	-	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	39852,5	36721,5	29044	-7,86	-20,91
Усього за розділом III	1695	3515569,5	2178604	3646273	-38,03	67,38
Баланс	1900	8045149,5	7688434	6946538,5	-4,43	-9,65

За даними (табл. 2.8) можна зробити висновок, що за аналізований період відбулося зменшення валюти балансу: у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. на 4,43%; у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. – на 9,65%. При цьому, величина необоротних активів знизилася: у 2020 р. у порівнянні із 2019 р. на 0,76%; у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. на 7,69%. Це відбулося через зниження залишкової вартості основних засобів. Величина оборотних активів також знизилася: у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. на 10,62%; у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. – на 13,31%. Вартість власного капіталу за аналізований період знизилася у зв'язку з тим, що підприємство у 2019 і 2021 рр. несло збитки, які мають тенденцію до збільшення. Так, власний капітал зменшився у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. на 5,22%, а у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. – на 37,37%. Загалом поточні зобов'язання у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. збільшилися на 67,38%, а довгострокові зобов'язання навпаки знизилися.

Важливим показником в оцінці ефективності використання ресурсів підприємства є співвідношення суми оборотного капіталу до суми основного капіталу. Так, якщо у 2019 р. на 1 грн основного капіталу доводилося 0,59 грн оборотного, то у 2020 р. це співвідношення складало – 0,53 грн оборотних активів на 1 грн необоротних активів, а у 2021 р. – 0,50. Така тенденція характерна для уповільнення оборотності оборотних активів та говорить про недостатньо ефективне їх використання.

У табл. 2.9 подано динаміку показників Звіту про фінансові результати ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр. (додаток Б).

За даними (табл. 2.9) можна зробити такі висновки. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) протягом досліджуваного періоду знизився на 13,91% і 14,12% відповідно у 2020 р. і 2021 р. Проте за досліджуваний період знизилася і величина собівартості реалізованої продукції на 14,16% у 2020 р. та 15,94% у 2021 р. При цьому, величини адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат мали нестійку динаміку у 2020-2021 рр., що призвело до отримання збитку у 2021 р. у розмірі 85 704,00

тис.грн після позитивного фінансового результату від операційної діяльності (прибутку) у 2020 р.

Таблиця 2.9 – Звіт про фінансові результати
ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр., тис.грн

Назва статті	Величина за роками			Зміна відносна, %	
	2019	2020	2021	2020/ 2019	2021/ 2020
1	2	3	4	5	6
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	9 630 917	8 291 100	7 120 058	-13,91	-14,12
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	(9 111 430)	(7 821 661)	(6 574 584)	-14,16	-15,94
Валовий:	-	-	-	-	-
прибуток	519 487	469 439	545 474	-9,63	16,20
збиток	-	-	-	-	-
Інші операційні доходи	65 737	136 455	56 886	107,58	-58,31
Адміністративні витрати	(158 499)	(155 500)	(153 241)	-1,89	-1,45
Витрати на збут	(330 238)	(296 141)	(323 621)	-10,32	9,28
Інші операційні витрати	(172 621)	(132 668)	(211 202)	-23,14	59,20
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	(76 134)	21 585	(85 704)	128,35	-497,05
Дохід від участі в капіталі	-	-	-	-	-
Інші фінансові доходи	31 985	35 057	14 421	9,60	-58,86
Інші доходи	61 651	553 475	69	797,76	-99,99
Фінансові витрати	(519 913)	(491 773)	(416 253)	-5,41	-15,36
Витрати від участі в капіталі	-	-	-	-	-
Інші витрати	(12 782)	(6 632)	(598 927)	-48,11	8930,86
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток)	(515 193)	111 712	(1 086 394)	121,68	-1072,49
Витрати (дохід) з податку на прибуток	86 744	(28 903)	191 757	-133,32	763,45
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	(428 449)	82 809	(894 637)	119,33	-1180,56

Відповідно чистий фінансовий результат за аналізований період мав також нестійку динаміку, тобто у 2020 р. підприємство отримало прибуток у розмірі 82 809,00 тис.грн, а вже у 2021 р. у підприємства збиток у розмірі 894 637,00 тис.грн, що негативно характеризує ситуацію з отриманням доходів та витратами, пов'язаними з діяльністю підприємства.

Далі виконаємо оцінку стану фінансово-економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ».

Оцінимо рівень фінансово-економічної безпеки підприємства за методикою Ортинського В.Л. [42] (формули 1.1-1.3):

А) $\pm E_c$ – нестача або надлишок власних оборотних коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства:

$$\pm E_c^{2019} = -3\,706\,497 \text{ тис.грн} - 1\,322\,861 \text{ тис.грн} = -5\,029\,358 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_c^{2020} = -3\,738\,300 \text{ тис.грн} - 1\,264\,781,5 \text{ тис.грн} = -5\,003\,081,5 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_c^{2021} = -3\,827\,490,5 \text{ тис.грн} - 1\,147\,116 \text{ тис.грн} = -4\,974\,606,5 \text{ тис.грн}.$$

Б) $\pm E_m$ – нестача або надлишок власних оборотних коштів, а також середньо- та довгострокових кредитів;

$$\pm E_m^{2019} = -5\,029\,358 \text{ тис.грн} + 3\,190\,315,5 \text{ тис.грн} = -1\,839\,042,5 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_m^{2020} = -5\,003\,081,5 \text{ тис.грн} + 4\,240\,504 \text{ тис.грн} = -762\,577,5 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_m^{2021} = -4\,974\,606,5 \text{ тис.грн} + 2\,505\,234,5 \text{ тис.грн} = -2\,469\,372 \text{ тис.грн}.$$

В) $\pm E_n$ – нестача або надлишок загального обсягу оборотних коштів:

$$\pm E_n^{2019} = -1\,839\,042,5 \text{ тис.грн} + 3\,515\,569,5 \text{ тис.грн} = 1\,676\,527 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_n^{2020} = -762\,577,5 \text{ тис.грн} + 2\,178\,604 \text{ тис.грн} = 1\,416\,026,5 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_n^{2021} = -2\,469\,372 \text{ тис.грн} + 3\,646\,273 \text{ тис.грн} = 1\,176\,901 \text{ тис.грн}.$$

Визначимо, на якому рівні фінансово-економічної безпеки знаходилося досліджуване підприємство:

2019 рік:

$$\pm E_c^{2019} = -5\,029\,358 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_m^{2019} = -1\,839\,042,5 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_n^{2019} = 1\,676\,527 \text{ тис.грн}.$$

У 2019 р. у підприємства було недостатньо власних оборотних коштів і воно залучало коротко-, середньо- та довгострокові кредити: $\pm E_c < 0$, $\pm E_m < 0$, $\pm E_n \geq 0$. Така ситуація характерна для критичного фінансового стану та критичного рівня фінансово-економічної безпеки.

2020 рік:

$$\pm E_c^{2020} = -5\,003\,081,5 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_m^{2020} = -762\,577,5 \text{ тис.грн};$$

$$\pm E_n^{2020} = 1\,416\,026,5 \text{ тис.грн.}$$

На протязі 2020 р. у підприємства також спостерігалася нестача власних оборотних коштів, довгострокових і середньострокових кредитів і воно залучало короткострокові кредити ($\pm E_c < 0$, $\pm E_m < 0$, $\pm E_n \geq 0$). У 2020 р. для підприємства характерний критичний рівень фінансово-економічної безпеки.

2021 рік:

$$\pm E_c^{2021} = -4\,974\,606,5 \text{ тис.грн;}$$

$$\pm E_m^{2021} = -2\,469\,372 \text{ тис.грн;}$$

$$\pm E_n^{2021} = 1\,176\,901 \text{ тис.грн.}$$

У 2021 р. для підприємства також характерний критичний рівень фінансово-економічної безпеки.

Таким чином, оцінка рівня фінансово-економічної безпеки показала, що ПрАТ «ДНІПОСЕЦСТАЛЬ» на протязі 2019-2021 рр. знаходилося у критичному фінансовому стані, який відповідає критичному рівню фінансово-економічної безпеки, що не може задовольняти керівництво підприємства, а значить, необхідно шукати шляхи для виведення підприємства з такого становища та підвищення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.

Також для оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства скористаємося методикою Портнової Г.О. [48] (формули 1.4-1.9).

Визначимо клас ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» за рівнем фінансово-економічної безпеки у 2019-2021 рр. за допомогою даних табл. 2.10.

Досліджуване підприємство, згідно характеристики класів у використаній методиці, знаходиться у стані з високим ризиком банкрутства, але по деяким показникам (коефіцієнт забезпеченості запасів власним капіталом) підприємство характеризується добрим запасом фінансової стійкості.

Виконаємо також експрес-оцінку рівня фінансово-економічної безпеки із застосуванням графічного підходу [48].

Таблиця 2.10 – Визначення класу ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ за рівнем фінансово-економічної безпеки у 2019-2021 рр.

Назва показника	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	вел-на, частка од.	клас	вел-на, частка од.	клас	вел-на, частка од.	клас
1	2	3	4	5	6	7
1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,0290	6	0,0170	6	0,0060	6
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,477	6	0,649	6	0,323	6
3. Коефіцієнт поточної ліквідності	0,8530	6	1,2305	5	0,6370	6
4. Коефіцієнт фінансової незалежності	0,1665	6	0,1651	6	0,1145	6
5. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	-2,801	6	-2,956	6	-3,337	6
6. Коефіцієнт забезпеченості запасів власним капіталом	0,988	5	0,996	5	1,443	5

Вихідні дані для побудови діаграми подано в табл. 2.11.

Таблиця 2.11 – Вихідні дані для побудови діаграми індикаторів фінансово-економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр.

Назва показника	Граничне значення індикатора [48]		Фактичне значення показника за роками		
	критичне	нормальне	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6
1. Коефіцієнт покриття (поточної ліквідності), частка од.	0,60	1	0,8530	1,2305	0,6370
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності, частка од.	0,625	1	0,477	0,649	0,323
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності, частка од.	0,10	1	0,0290	0,0170	0,0060
4. Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності), частка од.	0,40	1	0,1665	0,1651	0,1145
5. Коефіцієнт фінансування, частка од.	0,50	1	0,1997	0,1977	0,1292
6. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами, частка од.	0,10	1	-2,801	-2,956	-3,337
7. Коефіцієнт маневреності власного капіталу, частка од.	0,20	1	-2,7676	-2,9451	-4,8143
8. Коефіцієнт фінансового ризику, частка од.	0,25	1	5,0071	5,0582	7,7399

Діаграми індикаторів фінансово-економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр. подано на рис. 2.1-2.3.

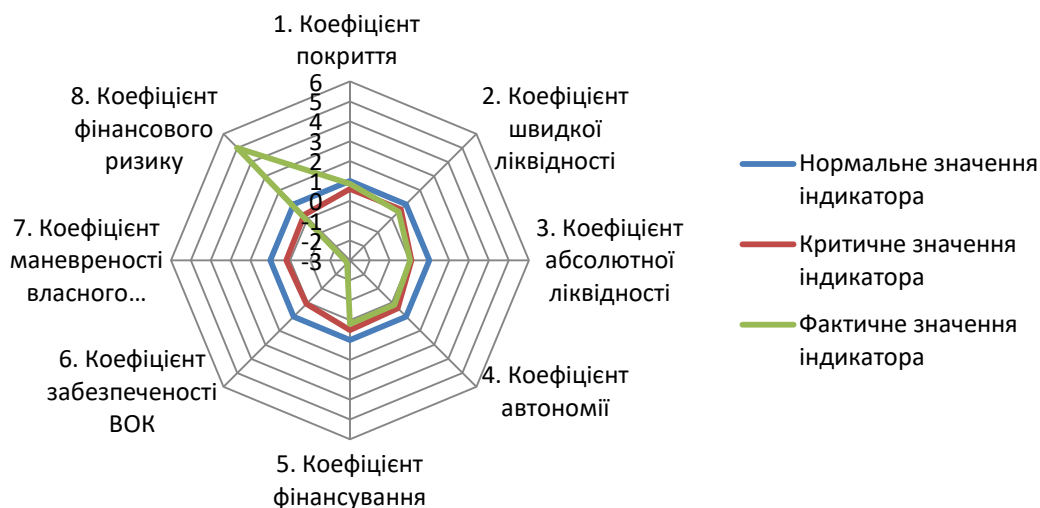

Рисунок 2.1 – Діаграма індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємства у 2019 р.

Діаграми дозволяють наочно виявити «неблагополучні» показники, які вказують на необхідність проведення самого ретельного аналізу кожного з них та доведення їх до оптимального рівня.

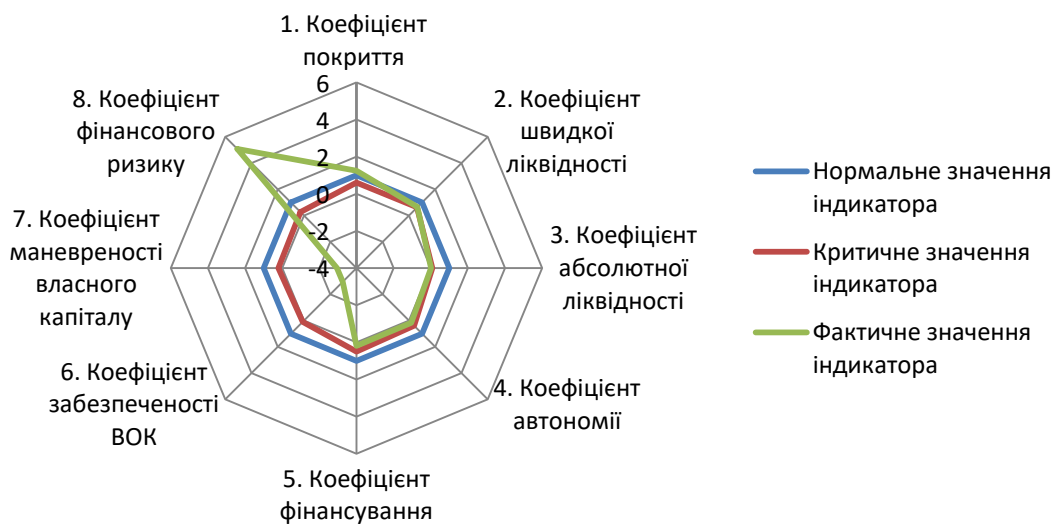

Рисунок 2.2 – Діаграма індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємства у 2020 р.

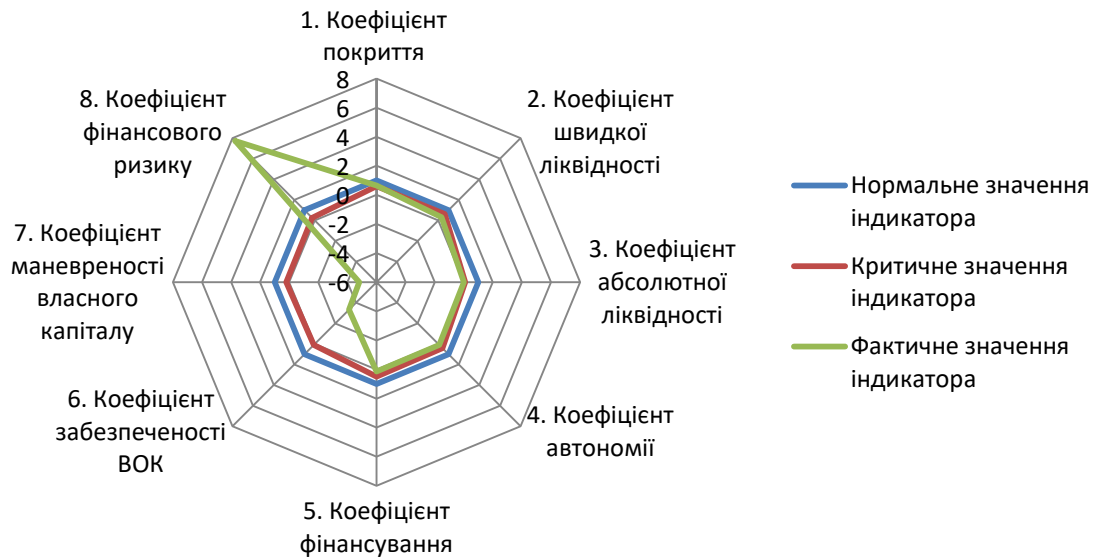

Рисунок 2.3 – Діаграма індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємства у 2021 р.

Як свідчать дані (табл. 2.11; рис. 2.1-2.3), на протязі 2019-2021 рр. величини більшості показників фінансово-економічної безпеки наближалися до рівня критичних значень, що говорить про низький рівень фінансово-економічної безпеки. Також необхідно звернути увагу на те, що коефіцієнт фінансового ризику мав високе значення на протязі всього аналізованого періоду, що також вказує на низький рівень фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Таким чином, оцінка рівня фінансово-економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у 2019-2021 рр. показала, що підприємство знаходилося в критичному фінансовому стані та цьому відповідає критичний рівень фінансово-економічної безпеки, а також відносилося до класу підприємств з дуже високим ризиком, у підприємства нестача власних оборотних коштів і низька забезпеченість запасів власними коштами, що також говорить про високий фінансовий ризик. Тобто нестабільний фінансовий стан та низький рівень фінансово-економічної безпеки потребують пошуку та запровадження шляхів підвищення рівня фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Висновки до розділу 2

ПрАТ «Електрометалургійний завод «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» імені А.Н. Кузьміна» – ведуче підприємство спеціальної металургії в Україні. Розробляє, виробляє та реалізує металопродукцію з нержавіючих, інструментальних, швидкорізальних (у т.ч. виготовлених методом порошкової металургії), підшипникових, конструкційних, легованих і вуглецевих сталей.

Аналіз виробництва та реалізації продукції у 2019-2021 рр. показав: у 2021 р. отримано чистий дохід від реалізації металопродукції на суму 7 120 058 тис.грн, що на 1 171 042 тис.грн (або на 14,12%) менше відповідного показника у 2020 р. За результатами діяльності у 2021 р. підприємство отримало чистий збиток у сумі 894 637 тис.грн (2020 р.: прибуток в сумі 82 809 тис.грн). Значний вплив на такий результат надав чинник втрат від операційних і неопераційних курсових різниць в сумі 697 375 тис.грн.

Найбільшу частку у структурі витрат займають матеріальні витрати (81,67%, 78,25% і 73,93% відповідно у 2019-2021 рр.), однак, частка матеріальних витрат за період зменшилась, що пов'язано з коливанням цін на сировину, матеріали та енергоносії. При цьому, частка витрат на оплату праці та відповідно відрахувань на соціальні заходи, а також амортизаційних відрахувать збільшилась.

Для оцінки ступеня техніко-технологічної безпеки підприємства було проаналізовано відповідні показники за 2019-2021 рр. Величина фондовіддачі знижувалася за роками, що негативно характеризує ефективність використання основних фондів підприємства, при цьому, фондоозброєність у 2021 р. також знизилася майже на 2,0%, що говорить про суттєві недоліки в політиці нарощування озброєності персоналу основними фондами. Про це також свідчать коефіцієнти оновлення та зносу основних фондів. Знос основних фондів значний, хоча й не перевищує нормативних 50%. При цьому оновлення основних фондів відбувається досить повільно, а середній термін використання

наявного обладнання складає 20 років (у 2021 р.). Матеріалоємність продукції також досить висока – 76,50% у 2021 р.

Загалом розраховані показники можуть характеризувати стан техніко-технологічної безпеки як нестабільний з тенденцією до критичного стану.

Важливим показником в оцінці ефективності використання ресурсів підприємства є співвідношення суми оборотного капіталу до суми основного капіталу. Так, якщо у 2019 р. на 1 грн основного капіталу доводилося 0,59 грн оборотного, то у 2020 р. це співвідношення складало – 0,53 грн оборотних активів на 1 грн необоротних активів, а у 2021 р. – 0,50. Така тенденція характерна для уповільнення оборотності оборотних активів та говорить про недостатньо ефективне їх використання.

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) протягом досліджуваного періоду знизився на 13,91% і 14,12% відповідно у 2020 р. і 2021 р. Проте за досліджуваний період знизилася і величина собівартості реалізованої продукції на 14,16% у 2020 р. та 15,94% у 2021 р. При цьому, величини адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат мали нестійку динаміку у 2020-2021 рр., що призвело до отримання збитку у 2021 р. у розмірі 85 704,00 тис.грн після позитивного фінансового результату від операційної діяльності (прибутку) у 2020 р.

Відповідно чистий фінансовий результат за аналізований період мав також нестійку динаміку, тобто у 2020 р. підприємство отримало прибуток у розмірі 82 809,00 тис.грн, а вже у 2021 р. у підприємства збиток у розмірі 894 637,00 тис.грн, що негативно характеризує ситуацію з отриманням доходів та витратами, пов'язаними з діяльністю підприємства.

Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки показала, що ПрАТ «ДНПОСЕЦСТАЛЬ» на протязі 2019-2021 рр. знаходилося у критичному фінансовому стані, який відповідає критичному рівню фінансово-економічної безпеки, що потребує певних дій щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Загальні шляхи зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємства в сучасних умовах

Одним з основних принципів ефективного функціонування підприємства є забезпечення його фінансово-економічної безпеки, реалізація якого передбачає використання комплексного ієрархічного підходу, який дає змогу системно підійти до вирішення поставленої проблеми.

Так, для групування напрямів підвищення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, фахівці застосовують ієрархічний підхід, який базується на п'яти рівнях [9, с. 20]:

А) мегаекономічний рівень:

1) своєчасна ідентифікація фінансових ризиків та загроз для фінансової системи підприємства і розробка системи заходів, спрямованих на їх нейтралізацію та зменшення фінансових втрат;

2) пошук надійних фінансових інститутів, що можуть надавати фінансові ресурси на більш привабливих умовах;

3) пошук надійних світових корпорацій та холдингових компаній, з якими можливо вступати в довгострокові фінансово-економічні зв'язки;

4) підтримка з боку держави зусиль підприємств з пошуку надійних джерел фінансових ресурсів на світовому фінансовому ринку;

5) підтримка з боку держави з метою залучення іноземних інвесторів для подальшого розвитку підприємств України;

Б) макроекономічний рівень:

1) своєчасна ідентифікація фінансових ризиків та загроз для фінансової системи підприємства і розробка системи заходів, спрямованих на їх нейтралізацію та зменшення фінансових втрат;

2) пошук джерел фінансових ресурсів, які можливо використати для стабільного і довгострокового фінансового забезпечення господарської діяльності підприємств;

3) пошук національних фінансових інститутів, які можуть виступити в якості постійних інвесторів для стабільного і довгострокового фінансового забезпечення господарської діяльності підприємств;

4) забезпечення з боку держави привабливих умов розвитку бізнесу, які включають: правове забезпечення; контроль за виконанням чинних законів і нормативів з боку всіх учасників бізнесу; оптимізацію податкового тиску; усунення корупційної складової; організаційне та нормативне забезпечення підприємництва;

В) мезоекономічний рівень:

1) своєчасна ідентифікація фінансових ризиків та загроз для фінансової системи підприємства і розробка системи заходів, спрямованих на їх нейтралізацію та зменшення фінансових втрат;

2) налагодження взаємодії з органами місцевої влади, контролюючими органами для усунення організаційних, правових та нормативних непорозумінь;

3) пошук стабільних та довгострокових джерел фінансових ресурсів для забезпечення господарської діяльності підприємств;

Г) мікроекономічний рівень:

1) створення системи ефективного реагування на фінансові ризики і загрози, їх вчасна оцінка та розробка системи заходів щодо їх нейтралізації та зменшення можливих фінансових втрат; страхування ризиків;

2) створення надійної системи фінансового забезпечення господарської діяльності підприємства;

3) створення фінансових резервів і умов для ефективного акумулювання фінансових ресурсів з різних джерел, у т.ч. за рахунок банків;

4) здійснення економічних, фінансових, організаційних та управлінських заходів, спрямованих на забезпечення відповідного рівня: доходності;

прибутковості; платоспроможності; ліквідності; фінансової стійкості; фінансової незалежності;

5) оптимізація грошових потоків та забезпечення стабільного зростання вартості підприємств;

Д) наноекономічний рівень:

1) ідентифікація загроз і фінансових ризиків, які пов'язані з домогосподарствами, окремими фізичними особами, зокрема інвесторами, замовниками, конкурентами, власниками, персоналом тощо та розробка системи заходів щодо їх нейтралізації або зменшення негативного впливу;

2) залучення домогосподарств та окремих фізичних осіб для фінансового забезпечення підприємств.

Крім того, забезпечення фінансово-економічної безпеки потребує реалізації комплексного науково-практичного системного підходу. Його головний зміст – виявлення й усунення зовнішніх і внутрішніх загроз. Тому кожне підприємство має розробляти власну комплексну систему забезпечення фінансово-економічної безпеки. Діяльність щодо забезпечення безпеки на підприємстві спрямована на конкретні об'єкти та проводиться за допомогою особливих засобів і методів відповідно до визначених принципів. Вона тісно пов'язана з діяльністю всіх функціональних ланок підприємства та має здійснюватися комплексно. Головна роль у цьому процесі належить службі економічної безпеки. Фахівці служби економічної безпеки покликані відстежувати економічну ситуацію на підприємстві, у його внутрішньому та зовнішньому середовищі, і вчасно реагувати на небезпечні, ризикові ситуації і загрози.

У свою чергу, забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства можна розглядати як систему організаційних, фінансових та правових засобів впливу, які мають на меті своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці підприємства.

Основою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств є поєднання таких функцій, як: контроль, планування, зворотній зв'язок,

інформаційне забезпечення. Контроль представляє собою систему, яка забезпечує інтеграцію, організацію та координацію всіх складових управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Процес планування забезпечення фінансово-економічної безпеки включає оцінку загроз фінансовій безпеці, оцінку поточного рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, розробку комплексу заходів із забезпечення фінансово-економічної безпеки, бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів, планування ресурсів для реалізації пропонованих заходів, оперативну реалізацію запланованих дій та їх оцінку з точки зору ефективності.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства передбачає вжиття таких заходів [27]:

- максимізація величини прибутку;
- підвищення рівня рентабельності його активів та власного капіталу;
- достатність фінансових ресурсів на всіх етапах економічного розвитку;
- фінансова стійкість та стабільність;
- безпека операційної, фінансової та інвестиційної діяльності;
- позитивний імідж.

Процес забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства здійснюється в умовах невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства, що обумовлює необхідність управління фінансовими ризиками.

Управління ризиком для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства включає в себе такі методи [8, с. 307]:

- усунення або запобігання ризику. Очевидно, що потрібно уникати ризику невиконання зобов'язань, неповернення кредиту та інше;
- зменшення несприятливого впливу тих чи інших факторів нарезультативності виробництва і в цілому підприємницької діяльності;
- передача або переведення ризику шляхом його страхування;
- оволодіння ризиком. Це найбільш дієвий метод ризикового менеджменту, застосування якого доцільно і навіть необхідно, коли потенційні

втрати незначні, коли робиться все можливе для попередження або зниження шкоди від впливу непередбачених обставин.

Для оптимізації рівня фінансових ризиків фахівці радять застосовувати такі стратегії:

- відмова від видів діяльності, які містять визначене джерело фінансового ризику;
- прийняття відповідальності за ризик фінансової стратегії з гарантією повної компенсації втрат за рахунок власних джерел;
- продаж і перекладання відповідальності за фінансовий ризик на інших осіб (зокрема страхові організації);
- скорочення або попередження можливих негативних наслідків від фінансового ризику за допомогою попереджувальних заходів;
- орієнтація діяльності на фінансовий ризик, тобто використання усіх видів ресурсів в одній сфері діяльності з метою отримання прибутку при високому рівні ризику.

Таким чином, фінансово-економічна безпека підприємства забезпечується за рахунок: якості формування та використання ресурсного потенціалу; досягнення фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності підприємства; протистояння загрозам економічній безпеці підприємства; поліпшення правової захищеності усіх сфер діяльності підприємства; підтримання високого рівня кваліфікації персоналу; досягнення високої конкурентоспроможності підприємства.

3.2 Організаційне забезпечення фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства

Ефективне досягнення та підтримка фінансово-економічної безпеки на промисловому підприємстві реалізується шляхом видокремлення в організаційній структурі управління підприємством організаційної одиниці –

служби економічної безпеки (СЕБ), при створенні якої необхідно враховувати певні вимоги [4, с. 106]:

- можливість надходження необхідної інформації для потреб СЕБ, бухгалтерії, планово-економічного відділу, відділу маркетингу;
- наділення підрозділу повноваженнями впроваджувати нові процедури збору інформації;
- можливість оперативно надавати інформацію керівництву підприємства.

Служба економічної безпеки підприємства займається моніторингом економічної ситуації у компанії, вчасно готує інформацію для керівника (власника) підприємства з обґрунтуванням тих або інших рішень, а у разі потреби вживає оперативні дії, що пов'язані з охороною комерційної інформації і активів компанії.

Служба економічної безпеки на підприємстві діє превентивно, що дозволяє отримувати підприємству додатковий економічний ефект за рахунок:

- своєчасного введення положення про нерозголошення комерційної таємниці, позбавляючи тим самим конкурента можливості скористатися розробками та ноу-хау підприємства та випускати аналогічний продукт;
- припинення розкрадань і наступного перепродажу матеріалів, сировини, готових виробів, досвідчених зразків, а також технічної документації й інших матеріалів, що містять комерційну таємницю;
- припинення несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, унеможливливаючи рейдерам збір необхідних їм відомостей для реалізації завдання недружнього поглинання, що знизить ймовірність втрат не тільки активів, будинків, земельних ділянок, ноу-хау й т.п., але й самого бізнесу. Припинення рейдерського захоплення заощадить витрати на оплату послуг юристів, приватних детективів тощо;
- виховання корпоративного духу в організації, що значно звузить можливості доступу до конфіденційної інформації і полегшить діяльність служби безпеки;

- зниження ризику фізичного руйнування будинків, приміщень, устаткування, продукції і технічних засобів (економія на ремонті, відновленні або будівництві);

- зниження ризику загроз безпеки керівництву та персоналу організації (економія на лікуванні, оплаті лікарняних аркушів, санаторно-курортному лікуванні, оперативно-розшукових заходах тощо).

В організаційній структурі управління ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» існує підрозділ з економічної безпеки, до основних функцій якого належать:

- організація та здійснення захисту конфіденційної інформації;
- перевірка відомостей про спроби шантажу, провокацій й інших акцій відносно персоналу, що переслідують ціль одержання конфіденційної інформації про діяльність підприємства;
- організація збору, накопичування, автоматизованого обліку та аналізу інформації з питань безпеки;
- проведення перевірок у підрозділах підприємства та надання їм практичної допомоги з питань безпеки їх діяльності;
- розробка та впровадження положення про комерційну таємницю;
- перевірка правил ведення закритого діловодства;
- перевірка працівників на предмет дотримання правил забезпечення економічної, інформаційної і фізичної безпеки;
- надання сприяння відділу кадрів по роботі з персоналом у питаннях підбора, розміщення, службового переміщення та навчання персоналу;
- збір, обробка, зберігання, аналіз інформації про контрагентів з метою запобігання угод з несумлінними партнерами;
- виконання доручень керівництва підприємства, що входять у компетенцію служби;
- взаємодія із правоохоронними органами, проведення заходів щодо виявлення та попередження різного роду фінансово-господарських правопорушень;

- проведення службових розслідувань по фактах розголошення конфіденційної інформації, втрати службових документів працівниками підприємства та дій загрозової економічної безпеки підприємства.

Однак перераховані функції підрозділу з економічної безпеки досліджуваного підприємства слід доповнити такими:

- систематична координація роботи підприємства в цілому шляхом участі у розробці стратегії економічної безпеки, формуванні та навчанні антикризових груп, здійсненні «силового» захисту підприємства від загроз і протиправних дій чинників внутрішнього та зовнішнього середовища;

- інформаційна функція, завдяки якій можна вчасно отримувати необхідну інформацію, впроваджувати нові процедури її збору, оперативно інформувати керівництво підприємства.

Крім того, удосконалення роботи підрозділу з економічної безпеки може бути досягнуто шляхом:

- розширення та поглиблення сфери його впливу на діяльність всього підприємства;

- поліпшення взаємодії цього підрозділу з іншими підрозділами підприємства;

- впровадження нових способів функціонування, методик аналізу фінансово-господарської діяльності (ФГД) та впливу на ФГД.

Однак аналізуючи фактичну практику діяльності підрозділу з економічної безпеки, можна зробити висновок, що підрозділ не оказує істотної протидії цілому ряду важливих негативних явищ у ФГД підприємства.

Тому необхідно доповнити список заходів такими:

- організація контролю ФГД підприємства з метою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства;

- розробка та планомірне проведення заходів щодо підвищення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства (використання спеціальних методичних рекомендацій, що створені на базі наукових розробок у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки та суміжних областей, таких як:

організаційне проєктування, правові основи економічної діяльності, психологія, кадровий менеджмент, фінансовий менеджмент, податковий менеджмент, контроль, маркетинг, інформаційні технології тощо).

У свою чергу, для ефективної роботи підрозділу з економічної безпеки, йому необхідно мати повноваження для розв'язання проблем. Так, повинно бути достатньо повноважень у розв'язанні кадрових питань аж до звільнення співробітників, включаючи й керівників шляхом відповідних законодавству й уставу підприємства процедур, у рішенні організаційних питань аж до зміни структури управління підприємством тощо.

Структура служби економічної безпеки є специфічною для різних суб'єктів підприємницької діяльності. Для умов досліджуваного підприємства пропонуємо удосконалену структуру підрозділу з економічної безпеки, що подано на рис. 3.1.

Для ефективної діяльності підприємства необхідне покращення взаємодії служби безпеки з підрозділами підприємства та зовнішнім середовищем. Роль підрозділу з економічної безпеки також складається й у координації, систематизації участі інших підрозділів у діяльності щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Виділені блоки безпосередньо входять до підрозділу з економічної безпеки, а інші – тільки в межах питань, що перебувають у цього підрозділу.

Особливе положення в структурі підрозділу економічної безпеки повинна займати Група надзвичайних ситуацій. Необхідно зазначити, що підприємство може працювати у двох режимах – звичайному та надзвичайному. При звичайному режимі не виникає серйозних загроз, протікає профілактична робота з їх попередження та діяльність всіх підрозділів проходить у повсякденному ритмі. Виникаючі проблеми та загрози носять локальний характер і переборюються поточною роботою підрозділів підприємства, у тому числі службою економічної безпеки.

Рисунок 3.1 – Удосконалена структура підрозділу з економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСЕЦСТАЛЬ»

При надзвичайному режимі виникають несподівані загрози з високою або значною вагою наслідків. У цьому випадку керівник Управління режиму та охорони (або Заступник Голови Правління з економічної безпеки) збирає Групу надзвичайних ситуацій (кризову групу), що включає найбільш кваліфікованих у даній проблемі фахівців підприємства, для її рішення. Ця група працює не постійно, а лише в міру необхідності.

Дана структура передбачає організацію підрозділів, що займаються безпосереднім захистом основних об'єктів загроз й, одночасно, взаємодіє з іншими структурними підрозділами підприємства, від діяльності яких у тому або іншому ступені залежить забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Таким чином, підрозділ з економічної безпеки повинний постійно ретельно аналізувати діяльність підприємства та його оточення, у той же час не заглиблюючись надмірно в поточну роботу. Не можна допускати ситуації, коли діяльність цього підрозділу відносно якихось сфер діяльності підприємства, персоналії обмежується, блокується тими або іншими особами, мірами, способами.

Загальний алгоритм дій, на якому заснована робота підрозділу з економічної безпеки, включає послідовність операцій, що подано на рис. 3.2.

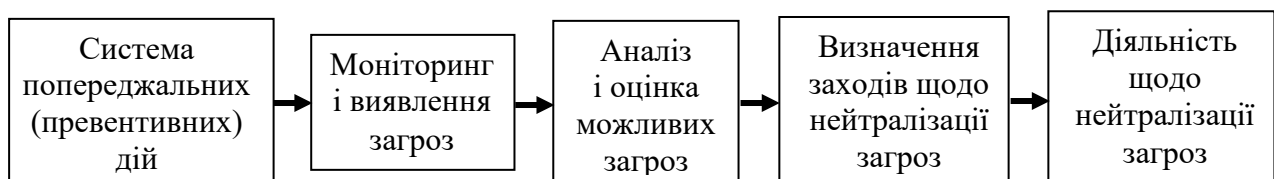

Рисунок 3.2 – Алгоритм дій, на якому заснована робота підрозділу з економічної безпеки підприємства

Система попереджувальних заходів включає діяльність по вивченню контрагентів, аналіз умов договорів, дотримання правил роботи з конфіденційною інформацією, захист комп'ютерних систем тощо. Ця діяльність здійснюється регулярно та безперервно. Вона забезпечує захист фінансово-економічної безпеки на основі постійно діючій системі організаційних заходів.

У той самий час, яку б модель забезпечення фінансово-економічної безпеки не вибрало підприємство, варто враховувати той факт, що організація ефективної системи профілактичних, запобіжних заходів обійдеться набагато дешевше, ніж боротьба з наслідками вже реалізованих загроз.

На основі представлених рекомендацій підприємство, переглянувши та доповнивши функції підрозділу з економічної безпеки в частині забезпечення фінансово-економічної безпеки, зможе ефективніше протидіяти загрозам, а також знизити витрати, пов'язані з нейтралізацією наслідків негативного впливу деструктивних факторів.

3.3 Обґрунтування заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства

Крім зазначених, до напрямків посилення фінансово-економічної безпеки промислового підприємства необхідно також віднести [60]:

- підвищення фінансової стійкості та незалежності;
- посилення конкурентоспроможності технологічного потенціалу;
- раціоналізація системи управління фінансами;
- підвищення рівня кваліфікації персоналу та повноцінне використання його інтелектуального потенціалу;
- високий рівень екологічності роботи, мінімізація руйнівного впливу результатів діяльності на стан навколишнього середовища;
- поліпшення правової захищеності усіх аспектів діяльності;
- надійний захист інформаційного середовища суб'єкта, його комерційної таємниці та досягнення високого рівня інформаційного забезпечення роботи усіх його служб;
- забезпечення безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів.

Необхідно також активно використовувати підходи фінансового менеджменту. Так, для покращення фінансового стану досліджуваного підприємства та підвищення рівня фінансово-економічної безпеки пропонуємо впровадити методи управління дебіторською та кредиторською заборгованістю. Необхідно зосередити дії на підвищенні розміру власного капіталу.

Збільшенню власних коштів сприяє одержання підприємством прибутку, для ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» – прибутку від реалізації продукції. Нажаль, за досліджуваний період (2019-2021 р.) підприємство отримало чистий прибуток тільки у 2020 році. У 2021 р. збиток підприємства склав -894 637 тис.грн, що негативно характеризує діяльність підприємства. Основною причиною такої ситуації є більш високий темп росту витрат у порівнянні з темпами росту доходу. При цьому необхідно як збільшувати виторг від реалізації продукції, так і дотримуватися режиму економії ресурсів і плановірно проводити роботу зі скорочення витрат на виробництво та реалізацію продукції, а також адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат.

Одним з основних завдань Управління економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ», у частині зміцнення фінансово-економічної безпеки, повинно бути управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Підприємство прагне до роботи щодо продажу товару з негайною оплатою, але вимоги конкуренції змушують погоджуватися на відстрочку платежів, у результаті чого з'являється дебіторська заборгованість.

Майже в кожній організації виникає проблема ліквідності (здатність активу конвертуватися в кошти без значної втрати в ціні) дебіторської заборгованості. В ній, у свою чергу, виділяють кілька проблем: оптимальний обсяг, оборотність, якість дебіторської заборгованості. Розв'язання цих проблем вимагає кваліфікованого управління дебіторською заборгованістю, що є одним зі способів зміцнення фінансового стану підприємства. Повернення заборгованості в стислий термін – реальна можливість поповнення дефіцитних оборотних коштів.

Рівень дебіторської заборгованості визначається багатьма факторами: видом продукції, ємністю ринку, ступенем насиченості ринку даною продукцією, прийнятою на підприємстві системою розрахунків тощо.

У загальній величині дебіторської заборгованості на розрахунки з покупцями припадає 80-90%. Тому політика управління дебіторською

заборгованістю (кредитна політика) повинна бути пов'язана в першу чергу з оптимізацією розміру заборгованості й інкасації заборгованості за реалізовану продукцію й є частиною загальної політики управління оборотними активами та маркетингової політики підприємства, спрямованої на розширення обсягів реалізації продукції і оптимізацією розміру дебіторської заборгованості та забезпеченням своєчасної її інкасації.

Тому управління дебіторською заборгованістю передбачає:

- прогнозування надходжень коштів від дебіторів на основі коефіцієнтів інкасації;
- визначення політики надання кредиту й інкасації для різних груп покупців і видів продукції;
- аналіз і ранжирування покупців залежно від обсягів закупівель, історії кредитних відносин і пропонованих умов оплати;
- контроль розрахунків з дебіторами по відстроченій або простроченій заборгованості;
- визначення прийомів прискорення повернення боргів і зменшення безнадійних боргів.

До основних прийомів управління дебіторською заборгованістю, що рекомендуємо для досліджуваного підприємства, віднесемо:

- ABC- та XYZ-аналізи відносно дебіторів;
- ретельний контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованостей;
- оцінка реальної вартості існуючої дебіторської заборгованості;
- зменшення дебіторської заборгованості на суму безнадійних боргів;
- визначення конкретних розмірів знижок при достроковій оплаті;
- оцінка можливості факторингу — продажу дебіторської заборгованості.

Однак процес управління дебіторською заборгованістю неможливий без кредитної політики – кодексу правил, що регламентують надання комерційного кредиту та порядок стягнення дебіторської заборгованості. Її цілями повинно

бути підвищення ефективності інвестування коштів у дебіторську заборгованість, збільшення обсягу продажів (прибутку від продажів) і віддачі на вкладені кошти.

Для умов ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» рекомендуємо агресивний тип кредитної політики, метою якої є підвищення рентабельності, тобто максимізація додаткового прибутку за рахунок розширення обсягу реалізації товару в кредит, незважаючи на високий рівень кредитного ризику, що супроводжує ці операції. Механізмом реалізації такої політики є поширення кредиту на більш ризиковані групи покупців продукції; збільшення періоду надання кредиту та його розміру; зниження вартості кредиту до мінімально припустимих розмірів.

Завданнями підприємства щодо реалізації кредитної політики повинно бути:

- визначення кредитних лімітів у відносинах з покупцями (замовниками);
- аналіз, планування та контроль кредитних і боргових відносин;
- збір і управління інформацією про покупців (замовників);
- оцінка платоспроможності покупця (замовника);
- контроль платіжних умов замовлень;
- моніторинг дебіторської заборгованості (періоду обороту, оборотності, терміну дебіторської заборгованості тощо);
- комунікація зі службами маркетингу, ціноутворення тощо.

Разом з управлінням дебіторською заборгованістю необхідно управляти й кредиторською заборгованістю, тим більше, що для досліджуваного підприємства кредиторська заборгованість перевищує дебіторську.

Управління кредиторською заборгованістю здійснюють за допомогою двох основних варіантів: оптимізація кредиторської заборгованості та мінімізація кредиторської заборгованості.

Оптимізація припускає пошук нових рішень, за допомогою яких можливий позитивний вплив – збільшення статутного капіталу, збільшення

резервного капіталу тощо. Мінімізація – це механізм управління кредиторською заборгованістю, при якому існуюча кредиторська заборгованість знижується, аж до повного погашення.

Головним аспектом оптимізації і мінімізації кредиторської заборгованості є управління матеріальними потоками, які виникають у ході закупівлі матеріалів або збуту продукції і супроводжуються фінансовими потоками.

Для кожної схеми руху продукції може бути передбачено кілька варіантів організації фінансових потоків, різних за вартістю та ризиком. Зіставляючи витрати та доходи, вартість хеджування ризиків і можливості їх ліквідації, можна побудувати такі схеми руху матеріальних і фінансових потоків, у яких загальні витрати будуть оптимальними.

Нагадаємо, що оптимізацію кредиторської заборгованості слід проводити з дотриманням таких принципів [28, с. 107]:

- системний підхід: матеріальні, фінансові й інформаційні потоки розглядаються як взаємозалежні та взаємодіючі для досягнення єдиної мети управління кредиторською заборгованістю підприємства;
- принцип загальних витрат – облік всієї сукупності витрат управління основними та супутніми потоками;
- принцип глобальної оптимізації – узгодження локальних цілей функціонування всіх ресурс потоків для досягнення глобального оптимуму при управлінні кредиторською заборгованістю;
- принцип моделювання й інформаційно-ком’ютерної підтримки;
- достатність – наявність необхідного обсягу фінансових ресурсів для задоволення потреб або покриття існуючого дефіциту;
- контроль й усунення проблем, пов’язаних з рухом фінансових потоків, на основі побудови схем і моделей;
- принцип стійкості й адаптивності параметрів і структури фінансових потоків до особливостей оптимальної системи та видів контрагентів;

- надійність джерел залучення ресурсів, мінімізація ризиків і підвищення економічності на основі даних про кон'юнктуру ринку.
- оперативність зміни схем і ланцюжків руху фінансових потоків при впливі факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Таким чином, з урахуванням ситуації, що склалася на підприємстві ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ», зміцнення фінансово-економічної безпеки можливе шляхом управління фінансовими ресурсами. Повернення частини дебіторської заборгованості (на суму 60 000,0 тис. грн) та жорсткий контроль за витратами на збут, іншими операційними витратами та іншими витратами підприємства дозволить вийти підприємству за рівнем чистого прибутку на показник 2020 року, що дозволить збільшити величину власного капіталу на майже 80 000,00 тис.грн, тобто власний капітал складе 875 031,00 тис.грн (795 031,00 + 80 000,00), частково розрахуватися по кредиторській заборгованості за товари. Тобто прогнозуємо величину поточних зобов'язань у розмірі 3 586 273,00 тис.грн (3 646 273,00 – 60 000,00). Також скоротиться розмір дебіторської заборгованості.

Для оцінки стану фінансово-економічної безпеки скористаємося наведеними в п. 1.3 показниками та формулами їх розрахунку (1.1) – (1.3):

- власні оборотні кошти підприємства (E_c) = 875 031,00 – 4 622 521,50 = -3 747 490,50 тис.грн;

- нестача або надлишок власних оборотних коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства:

$$\pm E_c = -3\,747\,490,50 - 1\,147\,116,00 = -4\,894\,606,50 \text{ тис.грн};$$

- нестача або надлишок власних оборотних коштів, а також середньо- та довгострокових кредитів:

$$\pm E_m = -4\,894\,606,50 + 2\,505\,234,50 = -2\,389\,372 \text{ тис.грн};$$

- нестача або надлишок загального обсягу оборотних коштів:

$$\pm E_n = -2\,389\,372,00 + 3\,466\,273,00 = 1\,076\,901,00 \text{ тис.грн}.$$

Також розрахуємо деякі показники, що характеризують фінансовий стан підприємства та відповідно рівень його фінансово-економічної безпеки:

– середній термін оплати дебіторської заборгованості:

$$T_{с.д.з.} = ДЗ (\text{стр. 1125, ф.№1}) \cdot 360 \text{ дн.} / (\text{ЧД, ф.№2}) \quad (3.1)$$

$$T_{с.д.з.}^{2021} = 882185,50 \cdot 360 / 7\,120\,058,00 = 44,60 \text{ дня};$$

$$T_{с.д.з.}^{\text{пр.}} = (882185,50 - 100\,000,00) \cdot 360 / 7\,220\,058,00 = 39,00 \text{ днів.}$$

– середній термін оплати кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги:

$$T_{с.к.з.} = КЗ (\text{стр. 1615, ф.№1}) \cdot 360 \text{ дн.} / (\text{ЧД, ф.№2}) \quad (3.2)$$

$$T_{с.к.з.}^{2021} = 1532692,50 \cdot 360 / 7\,120\,058,00 = 77,50 \text{ дня};$$

$$T_{с.к.з.}^{\text{пр.}} = (1532692,50 - 100\,000,00) \cdot 360 / 7\,220\,058,00 = 71,50 \text{ дня.}$$

Представимо показники оцінки фінансово-економічної безпеки в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Порівняльні показники, що характеризують стан фінансово-економічної безпеки підприємства, до та після запропонованих заходів

Назва показника	Величина		Зміна	
	2021 р.	прогноз	абс.	відн., %
1	2	3	4	5
1. Середній термін оплати дебіторської заборгованості, днів	44,60	39,00	-5,60	-12,56
2. Середній термін оплати кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, днів	77,50	71,50	-6,00	-7,74
3. Власні оборотні кошти підприємства, тис.грн	-3 827 490,50	-3 747 490,50	80 000,00	2,09
4. Коефіцієнт покриття (поточної ліквідності), частка од.	0,637	0,642	0,005	0,78
5. Коефіцієнт швидкої ліквідності, частка од.	0,323	0,311	-0,012	-3,72
6. Коефіцієнт абсолютної ліквідності, частка од.	0,006	0,007	0,001	16,67
7. Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності), частка од.	0,1145	0,1278	0,0133	11,62

8. Коефіцієнт фінансування, частка од.	0,1292	0,1465	0,0173	13,39
9. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами, частка од.	-3,337	-3,267	0,070	2,10
10. Коефіцієнт маневреності власного капіталу, частка од.	-4,8143	-4,2827	0,5316	11,04
11. Коефіцієнт фінансового ризику, частка од.	7,7399	6,8243	-6,9156	-89,35

Дані (табл. 3.1) свідчать про те, що запропоновані заходи можуть покращити фінансовий стан і стан фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Так, скорочення тривалості сплати дебіторської заборгованості (на 5,60 днів) свідчить про вірну політику підприємства щодо повернення йому заборгованості. Зменшення терміну сплати кредиторської заборгованості (на 6 днів) також позитивно характеризує політику підприємства щодо управління кредиторською заборгованістю.

Коефіцієнт поточної ліквідності (коефіцієнт покриття) має тенденцію до збільшення (на 0,78%), хоча сама величина не відповідає рекомендованим значенням (1,0-2,0), тобто підприємство поки ще не може погасити свої поточні зобов'язання. Величина коефіцієнта абсолютної ліквідності досліджуваного підприємства все ще низька, що негативно характеризує платоспроможність підприємства, але величина має тенденцію до зростання (на 16,67%).

Величина робочого капіталу підприємства (власні оборотні кошти) зростає на 2,09%, проте вона залишається все ще на достатньо низькому рівні щоб можна було казати про фінансову незалежність підприємства. При цьому коефіцієнт автономії (фінансової незалежності) може збільшитися на 11,62%, а коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами збільшиться на 2,10%, що також позитивно характеризує ситуацію. Крім того, прогнозується зниження величини коефіцієнта фінансового ризику на 89,35%, однак, поки фінансовий ризик залишається, тому підприємству потрібно більш активно та систематизовано вживати заходів щодо зміцнення власної фінансово-економічної безпеки.

Таким чином, оцінка прогностного стану фінансово-економічної безпеки підтверджує те, що запропоновані заходи дозволять ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» оздоровити свій фінансовий стан та покращити фінансово-економічну захищеність.

Висновки до розділу 3

Важливою складовою реалізації процесу забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є організаційне забезпечення підтримки фінансово-економічної безпеки, яке передбачає наявність підрозділу з економічної безпеки, що відокремлений від усіх основних функціональних відділів, враховуючи певну аналітично-контрольну роль цього структурного підрозділу.

Підрозділ з економічної безпеки вирішує завдання поліпшення економічної роботи та загалом систематично координує роботу підприємства шляхом його участі у розробці стратегії фінансово-економічної безпеки, у формуванні та навчанні антикризових груп, «силовому» захисті підприємства від негативних чинників внутрішнього та зовнішнього середовищ тощо.

Робота підрозділу з економічної безпеки, на відміну від роботи інших служб підприємства, є в першу чергу організаційною, координуючою та повинна характеризуватися комплексністю, більш широким підходом до розв'язання проблем, специфікою застосовуваних методик, залученням ресурсів різних служб підприємства до розв'язання цих проблем. Підрозділ з економічної безпеки на підприємстві повинний діяти превентивно. Так, запропонований загальний алгоритм дій, на якому заснована робота підрозділу з економічної безпеки.

Одним з основних завдань підрозділу з економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у частині зміцнення фінансово-економічної безпеки повинно бути управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

З урахуванням ситуації, що склалася на підприємстві, зміцнення фінансово-економічної безпеки можливе шляхом управління фінансовими ресурсами. Повернення частини дебіторської заборгованості (на суму 60 000,0 тис.грн) та жорсткий контроль за витратами на збут, іншими операційними витратами та іншими витратами підприємства дозволить підприємству у плановому періоді отримати чистий прибуток, що, у свою чергу, дозволить збільшити величину власного капіталу на майже 80 000,00 тис.грн, частково розрахуватися по кредиторській заборгованості за товари.

Так, скорочення тривалості сплати дебіторської заборгованості (на 5,60 днів) свідчить про вірну політику підприємства щодо повернення йому заборгованості. Зменшення терміну сплати кредиторської заборгованості (на 6 днів) також позитивно характеризує політику підприємства щодо управління кредиторською заборгованістю.

Прогнозні фінансові показники також демонструють позитивні зміни в стані фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства. Прогнозується зниження величини коефіцієнту фінансового ризику на 89,35%, однак, поки фінансовий ризик залишається, тому підприємству потрібно більш активно та систематизовано вживати заходів щодо зміцнення власної фінансово-економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах на підприємства впливає велика кількість загроз, що можуть призводити до значних втрат і збитків та негативно відбиватися на стані їх фінансово-економічної безпеки.

Сутність фінансово-економічної безпеки підприємства визначається таким станом захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому ефективно використовуються корпоративні ресурси підприємства та постійно забезпечується досягнення найкращих значень фінансово-економічних показників.

Для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємству необхідно постійно виявляти, ідентифікувати й усувати зовнішні та внутрішні загрози. Зростання рівня загроз потребує використання адекватних підходів до забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Тому оцінка рівня фінансово-економічної безпеки є основою для пошуку шляхів забезпечення як фінансової, так і в цілому економічної безпеки підприємства.

Фахівці пропонують декілька підходів до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства: – ресурсно-функціональний – заснований на оцінці рівня використання фінансових ресурсів (власних і позикових) підприємства та оцінці рівня виконання функцій (забезпечення фінансової стабільності та незалежності підприємства); – індикаторний – порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки підприємства з граничними величинами індикаторів фінансової безпеки; – підхід з використанням критерію «мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці»; – підхід, що виходить з

достатності оборотних коштів (власних і позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності.

Об'єктом дослідження в роботі виступає стан фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання ПрАТ «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ».

Публічне акціонерне товариство «Електрометалургійний завод «ДНПРОСПЕЦСТАЛЬ» імені А.Н. Кузьміна» – ведуче підприємство спеціальної металургії в Україні. Розробляє, виробляє та реалізує металопродукцію з нержавіючих, інструментальних, швидкорізальних (у т.ч. виготовлених методом порошкової металургії), підшипникових, конструкційних, легованих і вуглецевих сталей.

За результатами діяльності у 2021 р. підприємство отримало чистий збиток у сумі 894 637 тис.грн (2020 р.: прибуток в сумі 82 809 тис.грн), що пов'язано з втратами від операційних і неопераційних курсових різниць в сумі 697 375 тис.грн.

Найбільшу частку в обсязі реалізації продукції у тонах у 2019-2020 рр. займала сталь конструкційна легована (36,50% і 34,79%, відповідно), при цьому в обсязі реалізації продукції у вартісному вираженні найбільшу частку займала сталь нержавіюча нікелевмістка (44,48% і 47,11%, відповідно). Однак вже у 2021 р. структура виробництва та реалізації продукції змінилася, найбільшу частку в реалізації у тонах стала займати сталь нержавіюча нікелева (37,23%), а в обсягу реалізації, навпаки, збільшилась частка сталі конструкційної легової (45,23%), що пов'язано зі зміною цін на цю продукцію.

Найбільшу частку у структурі витрат займали матеріальні витрати (81,67%, 78,25% і 73,93% відповідно у 2019-2021 рр.), однак, частка матеріальних витрат за період зменшилась, що пов'язано з коливанням цін на сировину, матеріали та енергоносії.

Для оцінки ступеня техніко-технологічної безпеки підприємства було проаналізовано відповідні показники за 2019-2021 рр. Величина фондів знизилась за роками, що негативно характеризує ефективність використання основних фондів підприємства, при цьому, фондоозброєність у 2021 р. також

знизилась майже на 2,0%, що говорить про суттєві недоліки в політиці нарощування озброєності персоналу основними фондами. Про це також свідчать коефіцієнти оновлення та зносу основних фондів. Знос основних фондів значний, хоча й не перевищує нормативних 50%. При цьому оновлення основних фондів відбувалось досить повільно, а середній термін використання наявного обладнання складає 20 років (у 2021 р.). Матеріалоємність продукції також досить висока – 76,50% у 2021 р. Загалом розраховані показники можуть характеризувати стан техніко-технологічної безпеки як нестабільний з тенденцією до критичного.

Оцінка статей балансу у 2019-2021 рр. показала зменшення валюти балансу: у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. на 4,43%; у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. – на 9,65%. При цьому, величина необоротних активів знизилась: у 2020 р. у порівнянні із 2019 р. на 0,76%; у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. на 7,69%. Це відбулося через зниження залишкової вартості основних засобів. Величина оборотних активів також знизилась: у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. на 10,62%; у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. – на 13,31%. Вартість власного капіталу за аналізований період знизилась у зв'язку з тим, що підприємство у 2019 і 2021 рр. несло збитки, які мали тенденцію до збільшення. Так, власний капітал зменшився у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. на 5,22%, а у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. – на 37,37%. Загалом поточні зобов'язання у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. збільшилися на 67,38%, а довгострокові зобов'язання навпаки знизилися.

Важливим показником в оцінці ефективності використання ресурсів підприємства є співвідношення суми оборотного капіталу до суми основного капіталу. Так, якщо у 2019 р. на 1 грн основного капіталу доводилось 0,59 грн оборотного, то у 2020 р. це співвідношення складало – 0,53 грн оборотних активів на 1 грн необоротних активів, а у 2021 р. – 0,50. Така тенденція характерна для уповільнення оборотності оборотних активів та говорить про недостатньо ефективне їх використання.

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) протягом досліджуваного періоду знизився на 13,91% і 14,12% відповідно у 2020 р. і 2021

р. Проте за досліджуваний період знизилась і величина собівартості реалізованої продукції на 14,16% у 2020 р. та 15,94% у 2021 р. При цьому, величини адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат мали нестійку динаміку у 2020-2021 рр., що призвело до отримання збитку у 2021 р. у розмірі 85 704,00 тис.грн після позитивного фінансового результату від операційної діяльності (прибутку) у 2020 р. Відповідно чистий фінансовий результат за аналізований період мав також нестійку динаміку, тобто у 2020 р. підприємство отримало прибуток у розмірі 82 809,00 тис.грн, а вже у 2021 р. у підприємства збиток у розмірі 894 637,00 тис.грн, що негативно характеризує ситуацію з отриманням доходів та витратами, пов'язаними з діяльністю підприємства.

Оцінка стану фінансово-економічної безпеки показала, що на протязі 2019-2021 рр. підприємство знаходилося у критичному фінансовому стані, який відповідає критичному рівню фінансово-економічної безпеки, що не може задовольняти керівництво підприємства, а значить, необхідно шукати шляхи для виведення підприємства з такого становища та підвищення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.

Важливою складовою реалізації процесу забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є організаційне забезпечення підтримки фінансово-економічної безпеки, яке передбачає наявність підрозділу з економічної безпеки, що відокремлений від усіх основних функціональних відділів. Так, запропонований загальний алгоритм дій, на якому заснована робота підрозділу з економічної безпеки.

З метою удосконалення діяльності підрозділу з економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» запропоновано доповнити основні функції цього підрозділу такими: – систематична координація роботи підприємства шляхом участі у розробці стратегії економічної безпеки, формуванні та навчанні антикризових груп, здійсненні «силового» захисту підприємства від загроз і протиправних дій чинників внутрішнього та зовнішнього середовищ; – інформаційна функція, завдяки якій можна вчасно отримувати необхідну

інформацію, впроваджувати нові процедури її збору, оперативно інформувати керівництво підприємства.

Одним з основних завдань підрозділу з економічної безпеки ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» у частині зміцнення фінансово-економічної безпеки повинно бути управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

З урахуванням ситуації, що склалася на підприємстві, зміцнення фінансово-економічної безпеки можливе шляхом управління фінансовими ресурсами. Повернення частини дебіторської заборгованості та жорсткий контроль за витратами на збут, іншими операційними витратами та іншими витратами підприємства дозволить підприємству у плановому періоді отримати чистий прибуток, що, у свою чергу, дозволить збільшити величину власного капіталу та частково розрахуватися по кредиторській заборгованості за товари. Запропоновані заходи дозволять скоротити тривалість сплати дебіторської заборгованості (на 5,60 днів) і кредиторської заборгованості (на 6 днів), що буде позитивно характеризувати політику підприємства щодо управління дебіторською та кредиторською заборгованостями. Інші прогностичні фінансові показники також демонструють позитивні зміни в стані фінансово-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Таким чином, запропоновані заходи дозволять ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» оздоровити свій фінансовий стан та покращити фінансово-економічну захищеність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України : Закон України від 06.01.2003 р. №436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (редакція від 03.10.2023).
2. Податковий кодекс України : Закон України від 23.12.2010 р. №2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (редакція від 03.10.2023).
3. Азаренкова Г.М., Журавель Т.М., Михайленко Р.М. Фінанси підприємств : навч. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : Знання-Прес, 2010. 287 с.
4. Ареф'єва О.В., Кузенко ТБ. Планування економічної безпеки підприємства. Київ : Вид-во Європ. Ун-ту. 2005. 170 с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення). Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
6. Бердар М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. № 124/125. С. 73-76.
7. Білик М.Д., Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз. Київ : КНЕУ, 2009. 592 с.
8. Біломістна І.І. Механізм забезпечення фінансової безпеки промислових підприємств. *Всеукраїнський науковий журнал : Інноваційна*

економіка. 2012. № 6. С. 305-307.

9. Блажевич О.Г. Напрями підвищення рівня фінансової безпеки будівельних підприємств. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 215. С. 18-22.

10. Blakyta G., Ganushchak T. Enterprise financial security as a component of the economic security of the state. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15. Issue 2. P. 248-256. URL: file:///C:/Users/pc/Downloads/Enterprise_financial_security_as_a_component_of_th.pdf (Accessed 15.10.2023).

11. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. 2-е изд. Київ : Ельга, 2009. 776 с. URL: <http://www.ozon.ru/context/detail/id/4285883> (дата звернення: 23.09.2023).

12. Blikhar V., Kopytko M., Patsula O., Synenkyi V., Bulachek V. Management and legal aspects of economic security of enterprises in the process of innovation. *Financial and credit activities : problems of theory and practice*. 2021. Vol. 6(41). P. 360-368. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kopytko_0002.pdf (Accessed 15.10.2023).

13. Бондаренко О.О., Сухецький В.А. Фінансово-економічна безпека підприємства : теоретичний та практичний аспекти. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580> (дата звернення: 10.10.2023).

14. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України : стратегія та механізми забезпечення : монографія / За ред. Т.Г. Васильціва. Львів : Видавництво, 2012. 386 с.

15. Воробйов Ю.М., Воробйова О.І., Блажевич О.Г. Фінансова безпека будівельних підприємств : монографія. Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. 180 с.
16. Горячева К.С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства. *Національна академія управління*. Суми. 2004. № 10. С. 288-295. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55127/5/Horiacheva_Finansova_bezpeka.pdf (дата звернення: 03.10.2023).
17. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65-67.
18. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємства : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 240 с.
19. Економіка підприємства : підручник / За заг. ред. С.Ф. Покропивного. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : КНЕУ, 2001. 528 с. URL: <http://javalibre.com.ua/java-book/book/2908510> (дата звернення: 17.10.2023).
20. Економічна безпека : навч. посіб. / За ред. З.С. Варналія. Київ : Знання, 2009. 647 с.
21. Економічна енциклопедія : У трьох томах / Ред. кол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Т.1 Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
22. Євдокимова Н.М., Кірієнко А.В. Економічна діагностика : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 110 с.
23. Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навчальний посібник. Київ : Міжнародний фонд соціальної адаптації, 2012. 226 с.
24. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2005. 432 с.
25. Кириченко О.А., Кудря І.В. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи. *Інвестиції : практика та досвід*. 2009. № 10. С. 22-26.

26. Козаченко Г.В., Понамарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства : сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

27. Колеснікова Н.М. Актуальні питання фінансової безпеки держави. *Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави»*, Харків. 2014. URL: [file:///C:/Users/pc/Downloads/YmXi5pjuvTHcJcK2wtaelr4JWa1AQB8t%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/YmXi5pjuvTHcJcK2wtaelr4JWa1AQB8t%20(2).pdf) (дата звернення: 12.10.2023).

28. Короткова М.В. Оптимизация управления кредиторской задолженностью на предприятиях промышленности. *Вестник ОГУ*. 2009. № 5. С. 104-109.

29. Краснокутська Н.С., Коптєва Г.М. Дефініція поняття «фінансова безпека підприємства» : основні підходи та особливості. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 14-19.

30. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. Київ, 2004. 18 с.

31. Куцик В.І., Бартиш А.І. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління : проблеми забезпечення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.4. С. 250-255.

32. Литвин Б.М., Стельмах М.В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Київ : «Хай-Тек Прес», 2008. 336 с.

33. Локотецька О.В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/5ac2077e-483e-4fbb-a5ff-b4342e0f4416/content> (дата звернення: 19.10.2023).

34. Лысенко Ю.Г., Мищенко С.Г., Руденский Р.А., Спиридонов А.А. Механизмы управления экономической безопасностью. Донецк : ДонНУ, 2002. 178 с.

35. Марусяк Н.Л., Бак Н.А. Фінансова безпека підприємства та загрози її втрати в сучасному економічному середовищі. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 109-113. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.109.
36. Metelenko N.G., Ogloblina V.O. Financial components in the system of economic security of industrial enterprise. *Efektivna ekonomika*. 2018. Vol. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6719> (Accessed 05.10.2023).
37. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник. Львів, 2011. 380 с.
38. Moskalenko N., Romanenko O., Oliinyk T. Approaches to enterprises' financial and economic security management Moskalenko. *Economic Annals-XXI*. 2015. Vol. 7-8(1). P. 54-57. URL: <http://ea21journal.world/wp-content/uploads/2022/04/ea-V152-13.pdf> (Accessed 09.10.2023).
39. Некрасенко Л.А., Рибалка Ю.М. Складові управління фінансовою безпекою підприємств. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/162.pdf> (дата звернення: 23.09.2023).
40. Орлик О.В. Класифікація та систематизація загроз фінансово-економічній безпеці підприємств. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2017. № 1(62). С. 106-115.
41. Орлов П.І., Духов В.Є. Основи економічної безпеки фірми : навчальний посібник. Харків : ТОВ «ПрометейПрес», 2004. 284 с.
42. Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. Економічна безпека підприємств, організацій та установ. Київ : Правова єдність, 2009. 544 с.

43. Pavlov K., Pavlova O., Kryzhanivsky S., Savchuk, A. Financial security of Ukrainian enterprises : current status, main problems and ways to solve them. *SocioEconomic Problems and the State (electronic journal)*. 2022. Vol. 26. No. 1. P. 3-11. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22pkvtst.pdf> (Accessed 19.09.2023).

44. Петренко Л.М. Взаємозв'язок фінансової безпеки та фінансової стійкості підприємства. *Економіка та підприємництво : зб. наук. праць молодих учених та аспірантів*. Київ : КНЕУ, 2010. Вип. 24. С. 226-234.

45. Підхомний О.М., Микитюк Н.О., Вознюк І.П. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності. URL: https://vlp.com.ua/files/20_29.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

46. Плєтнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці : автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук: спец. 08.07.04 «Економіка транспорту і зв'язку». Харківська держ. академія залізничного транспорту. Харків, 2001. 15 с.

47. Подольчак Н.Ю., Карковська В.Я. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки : навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 268 с.

48. Портнова Г.О., Антоненко В.М. Фінансова безпека підприємств : сучасні погляди щодо сутності та оцінки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 345-355. URL: file:///C:/Users/pc/Downloads/znpnudps_2012_1_35.pdf (дата звернення: 27.09.2023).

49. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / О.А. Кириченко, М.П. Денисенко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев, С.А. Єрохін, О.І. Захаров, П.Я. Пригунов та ін. Київ : ІМБ Університету економіки та права «КРОК», 2010. 412 с.

50. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур. Львів : ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.

51. Річна звітність ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ». Офіційний сайт ПрАТ «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ». URL: <http://www.dss-ua.com/ukr/company/official-info/osa/> (дата звернення: 13.09.2023).

52. Сосновська І.М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303> (дата звернення: 17.09.2023).

53. Статут ПрАТ «Електрометалургійний завод «ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ» імені А.Н. Кузьміна» (нова редакція). Запоріжжя. 2016. 33 с. URL: http://www.dss-ua.com/media/rus/company/official-info/registration_info/ustav2016 (дата звернення: 13.09.2023).

54. Stashchuk O., Vitrenko A., Kuzmenko O., Koptieva H., Tarasova O., Dovgan L. Comprehensive System of Financial and Economic Security of the Enterprise. *International Journal of Management*. 2020. Vol. 11 (5). P. 330-340. URL: <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=5> (Accessed 25.09.2023).

55. Столбов В.Ф., Шаповал Г.М. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств. *Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник*. 2013. № 111. С. 103-108.

56. Судакова О.І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства. *Економічний простір*. 2008. № 9. С. 140-148.

57. Судакова О.І., Гречко Д.В., Шкурупій А.В. Стратегія забезпечення належної економічної безпеки підприємства. URL: http://www.rusnauka.com/4._SVMN_2007/Economics/18818.doc.htm (дата звернення: 03.10.2023).

58. Сусіденко О.В. Методи та критерії формування і підвищення фінансової безпеки підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2014. Випуск 2 (43). С. 129-133.

59. Трухан О.Л. Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. № 1. Т. 2. С. 29-35.
60. Худолій Л.М. Складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Ефективна економіка*. 2011. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=455> (дата звернення: 27.09.2023).
61. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 566 с.
62. Шваб Л.І. Економіка підприємства. Київ : Каравела, 2005. 568 с.
63. Шелест В.В. Управління фінансовою безпекою довірчого товариства. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 3. С. 181-184.